Бүгү чурттарның пролетарийлери, катыжыңар!

ШЫН

ВКП(б) ТЫВА ОБКОМУНУҢ, КЫЗЫЛ ХООРАЙ КОМИТЕДИНИҢ БОЛГАШ АЖЫЛЧЫ ЧОННАРНЫҢ ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ ОБЛАСТЬ СОВЕДИНИҢ ОРГАНЫ

1925 чылда үндезилеткиннеп

1951 март 25 воскресенье № 60 (2234)

ӨРТЭЭ 20 КӨП.

Бо хүнгү солунда:

Сталинчы шаңналдарлыг малчылар (1 арын).

Төрээн чуртувуста (1 арын).

Тыва автономнуг областа хөй уругларлыг иелерни «Иениң алдары» орденнер болгаш «Иениң медали» деп медальдер-биле шаңнаар дугайында РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы (1 арын).

Бии-Хем районда «Искра» колхозтуң 1951 чылда часкы тарылга эртирериниң ажыл планы (2 арын).

А. Плотов.—Кышкы агрохемчеглерниң планын күүседири колхоз баштаар черлериниң чугула сорулгазы (3 арын).

Д. Свириков.—Кызыл МТС-инде часкы хову ажылынга белеткел (3 арын).

П. Черкашин.—Сыпной тиф—халдавырлыг аарыг (3 арын).

Улус демократиязының чурттарында экономиканың көдүрлүүшкүнү (4 арын).

Тайбыңның пактызы дээш (4 арын).

Агитас-массалыг ажылды калбартыр болгаш күштелдирер

Эвилелдешкен болгаш автономнуг республикаларның Дээди Советтериниң соңгулдаларының белеткели болгаш чоруулгазы политик болгаш бүдүрүлге талазы-биле улуг көдүрлүүшкүннүг болуп турган. Бистиң областың үш муң ажыг агитаторлары чонга большевикчи сөстү чедирип турган. Сталинчы Конституцияның улуг принциптериниң дугайын, бистиң Совет социалистиг системавыстың капиталистиг системадан артык күштүүнүң дугайын, бистиң большевик партиявыстың удуртукчу болгаш башкарыкчы ролюнуң дугайын, коммунизмниң улуг тудугларының дугайын агитаторлар соңгукчуларга чугаалап берип турганнар.

Партия организацияларына удуртурган агитаторлар болгаш пропагандистер ажылчы чонну бүдүрүлге планнарын чедиишкинниг күүседиринче мобилизастап турганнар. Кызыл хоорайда мурнакчы бүдүрүлгелер—дааранылга комбинады, типография болгаш өскелер-даа бүдүрүлге планнарын алдарлыы-биле күүседеткеннер. Сүт-Хөл районнуң Жданов аттыг колхозу РСФСР-ниң Дээди Совединиң соңгулдаларынга алдар болдурган социалистиг чарышка киришкеш бодунуң алган хүлээлгелерин алдарлыы-биле күүседеткен. Тудуг материалдары белеткээр талазы-биле 850 кубометр ыяш белеткээр деп хүлээлге алгаш 1125 кубометрни белеткээн. Колхоз үрезинин бүрүн уруп алган, көдээ ажыл-агыйның чепсек-херекселдериниң септелгезин бүрүн дооскан.

Бай-Тайга районнуң «Тээли» колхозтуң кежигүннери көдээ ажыл-агый чепсек-херекселдериниң септелгезин дооскан, үрезинни бүрүн уруп алган, тудуг материалдары белеткээр планын күүседеткен. Ажылчыннар, колхозчулар, интеллигенция соңгулдаларга улуг чедиишкиннер-биле ужурашканнар.

Бистиң областың ажылчы чону бүгү совет улус-биле кады коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң сталинчы блогунуң кандидады дээш бадылаашкынын чаңгыс эп-сеткилдиг бергеннер. Үүге дээрге, коммунистерниң болгаш партия кежигүнү эвестерниң блогунуң кандидаттары дээш бадылаашкынын бербишаан, совет кижилер Ленин—Сталинның партиязы дээш совет Төрээн чуртунуң чечектелиишкини дээш, коммунизм дээш сталинчы тайбың политика дээш, бүгү делегейге тайбың дээш бадылааны ол деп үүвенч олар билир.

Улуг башкы болгаш баштыңчы эш Сталинга изиг ынакшылын совет улус бадылаашкын бюллетеньнериниң артында хөй санныг бижимелдери-биле болгаш бадылаашкын үезинде соңгукчуларның чугаалары-биле илередип турар. Чөөн-Хемчик районнуң Хорум-Даг сумузунуң колхозчу Ховалыг Агбаанның бадылап тура чугаалааны болза: «Бодумнуң чурттагамның хөй кезиин байларга хөлечиктеп эртирген мен. Үүгле улуг орус улустуң, эш Сталинның ачызы-биле бодумнуң аас-кежиимни тып алган мен. Бодумнуң ажы-төлүм-биле кады бистиң колхозувус улам-на байлак болзун дээш, бистиң улузувус моон-даа артык аас-кежиктиг чурттазын дээш ажылдаар мен».

Ажылчы чоннуң ортузунга агитация-пропаганда болгаш организастыг ажылды партия организациялары дыка калбартканы билдингир. Ол чоруу соңгулдаларны болгаш малдың кышкы ажаалгазын, часкы тарылгага белеткелди идей-политик талазы-биле бедик чадага, организастыг эртирер арганы берген.

Партия организацияларының сорулгазы болза, соңгулдалар үезинде болгаш ооң соонда чеьдип алдынган агитация болгаш пропаганда ажылының калбарыышкынын улам-на быжыглап калбартыр ужурлуг. ВКП(б) райкомнары агитаторларның хуралдарын, семинарларын үе-үеде чорудуп, аңаа ажылчы чоннуң ортузунга агитас-массалыг ажылды моон соңгаар улам-на күштелдириериниң хемчеглерин чугаалажып, эң эки ажылдыг агитаторларның дуржулгаларын солчурун чорудар ужурлуг. Ол хуралдарга, семинарларга ССРЭ-ниң Дээди Совединиң сессиязының бадылаан хоойлуларын, дайын сөөлүндеги сталинчы беш чыл планының күүселдезин, делегейниң ажылчы чоннарының тайбың дээш, демократия, социализм дээш демиселин таныштырар.

Агитпунктулар эргелекчилериниң хуралын чыып, аңаа ажылчы чоннуң ортузунга чорудар агитас-массалыг ажылдың чорудуушкунун чугаалажыр, агитпунктулар үргүлчү ажылдаарын чеьдип алыр, агитпунктулар эргелекчилери часкы тарылга үезинде чорудар лекцияларның, илеткелдерниң, беседаларның, кино-чурук, бот-тывынгыр уранчүүлдер бөлгүмнериниң оюннар көргүзүүнүң планын чогаадып алырынга дузалаар.

Агитас-пропагандалыг ажылдың үндезининге эш Сталинның «Правданың» корреспондентизи-биле беседазын салыр. Дайын сөөлүндеги сталинчы беш чылдың планының күүселдезин, коммунизмниң улуг тудугларын, ССРЭ-ниң болгаш черле делегейниң амгы байдалының дугайын тайылбырлаар.

Партия, совет органнарның удуртур ажылдакчылары ажылчы чоннуң ортузунга политиктиг илеткелдерни колхозтарга, МТС-терге, совхозтарга кылырын организастаары онза чугула.

Областың культур-чырыдыышкын килдизи, кинофикацияның область эргелели, кинопрокаттың конторазы, ном садыглалының чери болгаш культур чырыдыышкынның өске-даа албан черлери клубтарның, библиотекаларның, киноларның, ном тарадылгазының ажылын улам-на күштелдирер ужурлуг.

Бүгү агитас-пропагандалыг ажылды социалистиг чарышты улам ыңай калбартырынче, бүдүрүлге планын ажыр күүседиринче, часкы тарылганың, мал ажылының болгаш тудугнуң планын үлегерлиг күүседири дээш 1951 чылда чаа хүлээлгелер алырынче угландырган турар ужурлуг.

Сталинчы шаңналдарлыг малчылар

КОСТРОМА. Сураглыг малчылар эштер Малинина болгаш Евдокимова оларны Сталинчы шаңналдар-биле демдеглээн дугайында дыңнадыгны «12-й Октябрь» болгаш «Пятилетка» деп көдээ ажыл-агый артельдериниң кежигүннери улуг өөрүшкү-биле уткуп алган.

Кострома районда «12-й Октябрь» колхозтуң үрелиг малдар фермазының эргелекчизи Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры П. А. Малинина болгаш «Пятилетка» колхозтуң даргазы Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры А. И. Евдокимова олар малдың сүткүрүн бедидериниң чаа аргазын тыпканнар Малинина болгаш Евдокимова олар малды ажаап карактаарын, одарладырын болгаш малдың чаш төлүн дөруктуруп өстүрерин чаа арга-биле организастап турарлар.

16 чыл бурунгаар «12-й Октябрь» колхозтуң фермазының бир инектен чылда саап алыр сүдү муң килограммадан ашпайн турган. Ам сөөлгү чылдарда ол колхозтуң фермазы бир инектен чылда 5 муң килограмма сүттү саап ап турар апарган, а ынчаарга чамдык инектерден чылда ол хамаан чок 8—10 муң килограмма чедир сүттү саап ап турар. «Пятилетка» колхозтуң фермазында кайгамчык чедиишкиннер чеьдип алдынган. Ол фермаларның дуржулгаларын чурттуң Кострома болгаш өске-даа областарының көдээ ажыл-агый артельдеринде чедиишкиннии-биле шиңгээдип турар.

«12-й Октябрь» колхозтуң зоотехниги А. Лишенко мынча деп чугаалап турар: Бедик шаңналды аңаа тывыскан дугайында П. А. Малининаның өөрүшкүзүн колхозтуң ажыл-ишчилери деңге үлежип турар. Шаанда хөлечик чорази эш Малинина колхоз тургузуунуң үезинде көдээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң чаартыкчызы болу берген болгаш Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры апарган. Ам ол Сталинчы шаңналдың лауреады деп хүндүлүг атты алган. Ону ам бүгү чурт билир».

(СЭТА).

Область Совединиң 2 дугаар сессиязы

Дүүн март 24-те Кызылдың Сталин аттыг культура бажыңына область Совединиң 2 дугаар сессиязы ажытынган.

Сессияны область Совединиң күүсекчи комитединиң даргазы депутат А. М. Чимба ажыткан. Сессияның даргазынга депутат Г. В. Ивановту болгаш сессияның секретаринге депутат Хорбиини соңгаан.

Сессия моон адаанда айтырыгларны чугаалажыры-биле бадылаан:

1. Область бюджединиң 1950 чылда күүселдези болгаш 1951 чылда бюджеттиң төлевилели.

2. Областа садыг ажылының байдалы.

3. Соңгукчуларның чагыгларын күүседир хемчеглерниң дугайы.

Баштайгы хүнүнде сессия область бюджединиң 1950 чылда күүселдези болгаш 1951 чылда бюджет төлевилелиниң дугайында облкүүскомнуң саң килдизиниң эргелекчизи депутат А. И. Каплуновтуң илеткелин болгаш облсоветтиң бюджет болгаш саң-хөө талазы-биле доктаамал комиссиязының даргазы депутат А. М. Арланмайның эдеринчи илеткелин дыңнаан соонда санал шүгүмчүлелдер эгелээн.

МАЙ 1-НИҢ АЛДАРЫНГА ЧАРЫШТАР

Туланың металлы

ТУЛА. Туланың болгаш областың бүдүрүлгелериниң ажылдакчылары Май 1-ниң байырлалынга чедиишкинниг ужуражыр дээш чаржып турарлар. Боду чоруур комбайннар заводунуң коллективи чарыштың эгелекчизи болуп айның планын хуусаа бетинде күүседир деп хүлээнип алганнар. Олар хөй кижи күжү хереглээр хадыг ажылдарны чиигедир механизастап турар болгаш ындыг арга-биле сөөлгү бүдүн-чартык недельдиң иштинде олар бир бүдүрүлгениң мурнунда хөй шак хереглээр турган салбырының ажылдаар шагын 20 шак ажыр эвээжедип кызыр-ганнар.

Май мурнуу чарыының күш-ажылчы ээлчээнде Туланың металлургтары база туржуп турар. Техниканы эң чөп ажыглаары дээш чарышпышаан олар шой эзилдирер суугуларны дүрген иштээр ажылды боттандырвышаан шой эзилдириериниң нормазын хүн-бүрү ажыр күүседип, пландан ажыр дыка хөй металлды берип турарлар.

Ново-Тульдуң металлургия заводунуң коллективи март планындан дашкаар чуртка дыка хөй санныг металлды берген. Косогород заводунуң металлургтары хүн санында-ла пландан дашкаар он-он вагоннар ишти шойну эзилдирип үндүрүп турарлар. Наталя Юрдановага баштаткан доменщиктерниң эң дээре сменазы чаңгыс хүн иштинде пландан дашкаар 10 вагон ишти шойну эзилдирип турар.

Доменщиктерни демир рудазы-биле хандырып турар Киреевтиң дагжылары улуг көдүрлүүшкүн-биле ажылдап турарлар.

Приморьениң шахталарында

ВЛАДИВОСТОК. Приморьяның дагжылары Май 1-ниң байырлалынга алдар кылдыр даг техниказын чөп ажыглаар болгаш шахтыларның ажылдаарын чаңгыс аай дем-билелиг кылдыр тургузар дээш бедик чүткүлдүг ажылдап турарлар. Липовецкийниң шахтёрлары пландан ажыр одаар чүүл казып үндүрерин көвүдедир дээш эрестиг ажылдап турарлар. Ийи сменниг ажылдаашкынче шилчээн чорук чер үттээр машиналар хүн-дүн иштинде 200—330 тонна хөмүр-дашты казып үндүрер аргалыг болурун хандырган.

Липовецкиниң шахты эргелелинин коллективи одаар чүүл тывыжынын квартал планын Приморнуң хөмүр-даш бассейнинин рудниктериниң аразында бир дугаарында күүседеткен. Ол чедиишкинге сорук кирген Липовецкиниң шахтылары Май 1-ге белек кылдыр пландан дашкаар элээн каш эшелон одаар чүүлдү бээр деп шиитпирлеп алган.

«Артем-уголь» трестиниң шахтылары май 1-ге утку-штур алган хүлээлгелерин чедиишкиннг күүседип турар. Чүгле чаңгыс хүннүң иштинде олар пландан дашкаар каш эшелон одаар чүүлдү бергеннер. № 6-БИС болгаш № 7-БИС деп шахталар эрткен айга деңнээрге бо айда хүн-дүннүң иштинде хөмүр-даш тывыжын 10 хуу улгаттырган. Хөмүр-даш шуудулгазының графигин шиңгээдип алган бүгү участоктар оларга онааган даалгаларны ийи катап ажыр күүседип турарлар.

(СЭТА).

Коксохимикчилерниң эгелекчи чоруун металлургчулар изии-биле деткээннер

ЖДАНОВ. Ждановтуң коксохимия заводунуң ажылчыннарының болгаш инженерлериниң коллективи бүгү улустуң байырлалы Май 1-ге чедиишкиннг ужуражыр дээш хоорайның бүгү бүдүрүлгелерин социалистиг чарышты калбартырынче кыйгырган. Коксохимикчилерниң кыйгырыында чугаалап турары болза, техниканы эн экизи-биле ажыглаанының ачызында олар март айда пландан ажыр муң тонна коксаны, сульфатаны болгаш өске-даа продукцияларны бергеннер. Коксохимикчилер май 1-ге чедир, эрткен чылын чеьдип алганы техник-эконом көргүзүглерин бүгү агрегаттарга ажыр күүседир деп боттарының сорулгалары кылдыр салганнар.

Коксохимикчилерниң эгелекчи чоруун хоорайның бүгү заводтарынга болгаш фабрикаларынга деткээн. «Азовстальдиң» металлургичилери май мурнунуң ээлчээн чарлап үндүргеннер. Каң кудукчулары Александр Руденко биле Михаил Мазалов чоокта чаа хуусаадан 2 шак 40 минута эрте аар деңзилиг эзилдиригни берген болгаш 20 тонна каңны пландан ажыр боттарының санынга киир бижиткеннер.

(СЭТА).

Бүрүн электрижиткен район

ГУРДЖААНИ. (Грузин ССР). Гурджаани район болза бүрүн электрижитинген район болур. Хөй-хөй колхозтарда ыяш дилер черлер, саржаг кылыр заводтар болгаш өске-даа дузалаар бүдүрүлгелер электриэнергиязы-биле ажылдап турар. Колхозчуларның бажыңнарын болгаш кудумчуларны электри херели дүне чайыннандыр чырыдып турар.

—Электри, колхозчуларның амыдыралынче хөйү-биле нептерээн. Колхозчуларның бажыңнарында чүс-чүс радиоприёмниктер, электрилиг плиталар, илиирлер болгаш өске-даа херекселдер бар. Районнуң суурларын долузу-биле радиожударынга электроэнергия улуг дузалыг болган

(СЭТА).

* *

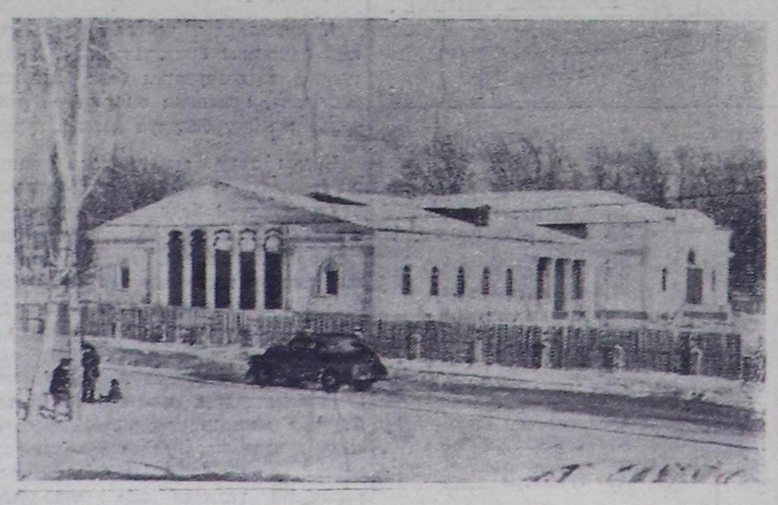

Казах ССР. Алма-Атив областын «Луч Востока» колхозу — республиканың эң улуг колхозтарының бирээзи. Колхозтуң чыл орулгазы 7,8 миллион рубль чедип турар. Бо чылын ол колхоз культура Ордузунуң тудуун дооскан.

Чурукта: культура ордузу.

Чуруу А. Бахваловтуу.

СЭТА-ның пресслишези.

Тыва автономнуг областа хөй уругларлыг иелерни „Иениң алдары" орденнер болгаш „Иениң медали" деп медальдер-биле шаңнаар дугайында РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ЧАРЛЫЫ

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1944 чылдың август 18-те үндүрген Чарлыы ёзугаар ССРЭ-ниң Дээди Совединиң мурнундан шаңнаары болза:

Тос уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни „ИЕНИҢ АЛДАРЫ" ОРДЕННИҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Блинова** Анна Васильевна — Улуг-Хем районнуң Торгалыг суурда өг-бүле ээзи.

Сес уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни „ИЕНИҢ АЛДАРЫ" ОРДЕННИҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Домбаа** Дарыймаа Аралчыковна — Улуг-Хем районнуң Хендерге сумузунда өг-бүле ээзи.
2. **Иванова** Акулина Федоровна — Кызыл хоорайда өг-бүле ээзи.
3. **Серен-оол** Аракчаа Кудажы—Улуг-Хем районнуң Шагаан-Арыг сумузунда өг-бүле ээзи.
4. **Смолина** Агафья Федоровна — Кызыл хоорайда өг-бүле ээзи.
5. **Шокар-оол** Боян Баазановна—Тес-Хем районда Калинин аттыг колхозтуң колхозчузу.

Чеди уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни „ИЕНИҢ АЛДАРЫ" ОРДЕННИҢ III ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Васильева** Елизавета Филипповна—Кызыл хоорайда магазинде ажылдап турар.

Потехина Матрена Георгиевна — Кызыл хоорайда өг-бүле ээзи.

3. **Саая** Девиштей Доруйгу — Мөңгүн-Тайга районнуң Мугур-Аксы суурунда өг-бүле ээзи.
4. **Седей** Балчатмаа Кончук — Тес-Хем районда Калинин аттыг колхозтуң колхозчузу.
5. **Сундуй** Тарыймаа Чанмыновна — Улуг-Хем районнуң Хендерге сумузунда өг-бүле ээзи.
6. **Ховалыг** Долгар Сереновна. — Улуг-Хем районнуң Шагаан-Арыг сумузунда өг-бүле ээзи.
7. **Хомушку** Биче-уруг Чаяачыовна — Мөңгүн-Тайга районнуң Мугу-Аксы суурунда өг-бүле ээзи.
8. **Хүлер** Киилмаа Тас-Көк — Тес-Хем районнуң Жданов аттыг колхозтуң колхозчузу.

Алды уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни „ИЕНИҢ МЕДАЛИ" МЕДАЛЬДИҢ I ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Бегзи** Серенмаа Дюлюшовна — Улуг-Хем районнуң Хендерге сумузунда өг-бүле ээзи.
2. **Вержицкая** Евдокия Ефтифеевна — Кызыл хоорайда өг-бүле ээзи.
3. **Доңгак** Эникей Сондакпа — Улуг-Хем районнуң Шагаан-Арыг сумузунда өг-бүле ээзи.
4. **Доспан** Манысан Ширишовна — Улуг-Хем районнуң Хендерге сумузунда өг-бүле ээзи.
5. **Дошкыш-оол** Долчанай Балдыровна — Улуг-Хем районда «Аравечи» колхозтуң колхозчузу.
6. **Иванова** Лукерья Евдокимовна — Кызыл хоорайда өг-бүле ээзи.
7. **Ооржак** Бүлдеш Үнгүлчек — Мөңгүн-Тайга районнуң Мөген-Бүрен сумузунда өг-бүле ээзи.
8. **Ооржак** Сержинмаа Чакшагаровна—Мөңгүн-Тайга районнуң Мугур-Аксы суурунда өг-бүле ээзи.
9. **Патрушева** Анастасия Михайловна — Тес-Хем районнуң Самагалдай суурунда өг-бүле ээзи.
10. **Пудова** Дарья Филипповна — Тес-Хем районнуң Самагалдай суурда өг-бүле ээзи.
11. **Салчак** Мыйдох Калдар — Мөңгүн-Тайга районнуң Каргы сумузунда өг-бүле ээзи.
12. **Санчай** Чечек Амирбиди — Тес-Хем районнуң Самагалдай суурунда өг-бүле ээзи.
13. **Сырат** Сенденмаа Айыжыовна — Тес-Хем районнуң Самагалдай суурунда өг-бүле ээзи.
14. **Тажыва** Өшкү-Саар Багай-оол — Тес-Хем районнуң Чыргаланды сумузунда өг-бүле ээзи.
15. **Чагармаа** Чанчирмаа Дугур — Тес-Хем районда Калинин аттыг колхозтуң колхозчузу.
16. **Чамзы** Манмаа Санааовна — Улуг-Хем районда «Аравечи» колхозтуң колхозчузу.
17. **Чооду** Ондарый Каракпановна — Тес-Хем районда школада ажылдап турар.
18. **Шожал** Чашпан Чунгуйовна — Мөңгүн-Тайга районнуң Мөген-Бүрен сумузунда өг-бүле ээзи.
19. **Эренчин** Серенмаа Долааовна — Улуг-Хем районнуң Хендерге сумузунда колхозчу.

Беш уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерни „ИЕНИҢ МЕДАЛИ" МЕДАЛЬДИҢ II ЧЕРГЕЗИ-БИЛЕ

1. **Белоусова** Степанида Митрофановна — Тес-Хем районнуң Самагалдай суурунда өг-бүле ээзи.
2. **Бюрбюжюк** Таңзы-Белек Дюлюшовна — Улуг-Хем районнуң Хендерге сумузунда өг-бүле ээзи.
3. **Дандыш-оол** Сапык Доржааовна — Улуг-Хем районнуң Хендерге сумузунда өг-бүле ээзи.
4. **Данзын** Хорлуужук Моңгушовна — Улуг-Хем районнуң Хендерге сумузунда өг-бүле ээзи.
5. **Доскаар** Бадыр Дамбаштай — Мөңгүн-Тайга районнуң Мугур-Аксы суурунда өг-бүле ээзи.
6. **Дүгүр** Байсыкалаң Амирбиди — Тес-Хем районнуң Самагалдай суурунда өг-бүле ээзи.
7. **Иргит** Биче-Кара Дагба — Мөңгүн-Тайга районнуң Мугур-Аксы суурунда өг-бүле ээзи.
8. **Көк-оол** Эникпен Сендиовна—Улуг-Хем районнуң Хендерге сумузунда өг-бүле ээзи.
9. **Конгарчап** Чайым Чунгуйовна — Мөңгүн-Тайга районнуң Мөген-Бүрен Сумузунда өг-бүле ээзи.
10. **КоРобейникова** Анна Матвеевна — Кызыл хоорайда өг-бүле ээзи.
11. Луду Мобак Конгул—Тес-Хем районнуң Калинин аттыг колхозтуң колхозчузу.
12. **Мальцева** Дарья Кириловна — Тес-Хем районнуң Самагалдай суурунда өг-бүле ээзи.
13. **Могильникова** Екатерина Арсентьевна — Тес-Хем районнуң Самагалдай суурунда өг-бүле ээзи.
14. **Нарулина** Маршида — Кызыл хоорайда өг-бүле ээзи.
15. **Огнева** Ксенья Павловна — Улуг-Хем районнуң Торгалыг суурда өг-бүле ээзи.
16. **Орустаан** Ондар Ондаровна — Улуг-Хем районнуң Хендерге сумузунда өг-бүле ээзи.
17. **Салчак** Өрге Шаңмаковна — Мөңгүн-Тайга районнуң Каргы сумузунда өг-бүле ээзи.
18. **Севик** Анай Сюрюн — Мөңгүн-Тайга районнуң Мугур-Аксы суурунда өг-бүле ээзи.
19. **Серен** Таңмаа Кыргысовна — Улуг-Хем районнуң Хендерге сумузунда өг-бүле ээзи.
20. **Сүктермаа** Хойлуку Думатовна — Улуг-Хем районнуң Хендерге сумузунда өг-бүле ээзи.
21. **Хандан** Чидинмаа Сундуй — Тес-Хем районнуң Калинин аттыг колхозтуң колхозчузу.
22. **Хомушку** Делгер Шагдыровна — Мөңгүн-Тайга районнуң Мугур-Аксы суурунда өг-бүле ээзи.
23. **Чооду** Баякай Талдыновна — Тес-Хем районнуң Самагалдай суурунда өг-бүле ээзи.
24. **Шивит** Седен Максыровна — Улуг-Хем районнуң Хендерге сумузунда өг-бүле ээзи.
25. **Шойдан** Номчурмаа Кыргысовна — Улуг-Хем районнуң Хендерге сумузунда өг-бүле ээзи.
26. **Шойдук** Соскар Кырлановна — Улуг-Хем районнуң Хендерге сумузунда өг-бүле ээзи.
27. **Шойчамзы** Шыдыраа Кыргысовна — Улуг-Хем районнуң Хендерге сумузунда өг-бүле ээзи.
28. **Ямина** Анна Трофимовна — Тес-Хем районда мал эмчизиниң ажылдакчызы.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. ТАРАСОВ.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретари П. БАХМУРОВ.

Москва, 1951 ч. февраль 17.

Бии-Хем районда „Искра“ колхозтуң 1951 чылда часкы тарылга эртиреринин

АЖЫЛ ПЛАНЫ

Колхозтарны, машина-трактор станцияларын организас, ажыл-агый талазы-биле бүгү таладыг быжыглаарынче, бистиң ховуларывыстың бедик дүжүттүү дээш демиселге бүгү күштерни болгаш хөреңгилерни мобилизастаарынче угланган «1951 чылдың часкы тарылгазынга колхозтарның, МТС-терниң болгаш совхозтарның белеткелиниң дугайында» ВКП(б) обкомунуң болгаш **ажылчы чоннар депутаттарының** область Совединиң күүскомунуң доктаалын часкы хову ажылдарын планнаарынга үндезин болдурган бис.

АЖЫЛДАРНЫҢ ХЕМЧЭЭЛИ

Бистиң планывыс: 1951 чылдың дүжүдүнге тарылганың бүгү шөлү 1.129 гектар, ооң иштинде тараа культуралары 1.109 гектар, оларның иштинден кызыл-тас 885 гектар болуп турар. 134 гектар тараа культураларын суггаттыг черлерге тарыыр бис. 219 гектар кызыл-тастың шөлүн хана-карактай (белдирлештир) тарыыр арга-биле тарыыр бис. Тараа культураларының бүдүрүлгезин көвүдедир сорулга-биле пландан ажыр 40 гектар сула тарыыр деп шиитпирлээн бис. 5 гектар чиңге-тарааны, 2 гектар конопляны, 15 гектар картофельди, 4 гектар ногааларны тарыыр деп планнап турар бис. Эрте үнген ногааларны алыы-биле парниктерниң 17 рамаларын салыр деп планнап турар бис. Күрүне планында айыткан 10 гектарның орнунга 14 гектарга чаңгыс чылда үнер сигеннерни 5 гектарга — силос культураларын, 21 гектарга — мал чеми корнеплодтарны тарыыр деп турар бис. 15 гектар суланы малга ногаан чем кылдыр тарыыр бис. Мынчангаш ниитиниң мал ажылы бо чылын бедик шиңгээлдиг хөй немелде чемнерни алыр.

Бүгү культураларны тарыырынга четчир черни бүрүнү-биле белеткээн. Кызыл-тасты колдуунда чайын болгаш күзүн аңдарган черлерге тарыыр бис. Ооң арткан культураларның чамдыызын чайын аңдарган черлерге, чамдыызын күзүн аңдарган черлерге тарыыр бис. Тараа тарыыр черлерни шилип алырынга болгаш ол черлерге культураларны таарыштыр хуваап тургузарынче улуг кичээнгей салган бис. Чүге дээрге, ол болза, ховуларның дүжүттүүн бедидериниң хөрээнге улуг ужур дузалыг деп чүвени билир бис.

Часкы хову ажылдарынга чогуур өйүнде белеткел тараа культураларының тарылгазын 8 ажыл хүннериниң дургузунда доозар арганы биске берип турар.

Трактор бригадазы эң-не ак-сеткилдиг колхозчулар-биле четчелетинген. Эң дээре тараажыларны колхозтуң баштаар чери трактористер хурзунче чыл бүрүде чорудуп турар. Механизаторлар бистиң бүгү-ле ховуларывысты эки билирлер, бедик дүжүт алыр төлээде, кандыг ажылды кайы участокка эки чорутса өкил деп чүвени билирлер, тарылганы эң-не кыска хуусаада эртирер төлээде, күштерни кандыг эптиг тургузарының чугулазын билирлер. Ол болза, трактор бирагадаларының ажылынын маршрудун шын тургузарынга болгаш машиналарның халас чоруур чоруун максималдыг кызырарынга дузалаан. Механизаторлар трактор-биле күүседир ажылдарның кончуг эки шынарлыг болурунуң дугайында ёзулуг сагыш салыышкынын илередип турар. Ол дугайында бригадир эш Матин шыңгыы хайгаарап турар.

Бии-Хем МТС-зи биле бистиң колхозтуң чарган керээзин ёзугаар МТС-тиң машиналары-биле мооң адаанда ажылдарны күүседир деп планнап турар бис: **750 гектар черниң шыгын базырарын. агрегатка 376 гектар шөлдү илиртээри биле кады культивастаарын, 250 гектар черни ийи катап илиртээрин.** Бис борта керээзде айыткан хүлээлгелерни шыңгыы сагыыр бис. МТС-тиң машиналары-биле 800 гектар черни, ооң иштинде 100 гектар кызыл-тасты хана карактай (белдирлештир) тарыыр арга-биле тарыыр ужурлуг бис. Бо чылын бистиң колхозта ажылдап турар эш Матинның бригадазының трактористери болгаш прицепщиктери 945 гектарны, ооң иштинде 219 гектарны хана-карактай (белдирлештир) тарыыр деп хүлээнгеннер.

Бо чылын часкы хову ажылдарыныңдаа, база ооң ыңайгы бүгү ажылдарыңдаа талазы-биле хову болгаш трактор бригадаларының ажылынга бүрүн дүүштүрүлгени чеьдип алыр бис. Трактор бригадаларын прицепщиктерниң болгаш хандырылга персоналының каадырлары-биле четчелээр дугайында айтырыгны колхоз баштаар чери туюлунга чедир бодавайн турган чорук болза, хөдөө ажыл-агый ажылының ажылдарын чедиишкинниг чорударынга улуг саат ужураштырылгазы болуп турган.

Часкы хову ажылдарын планнаарда эң-не ак-сеткилдиг тараажыларны трактор бригадаларынга быжыглаан бис: **Тракторларның ийи ээлчеглиг ажылын хандырар дээш 12 прицепщиктерни, 8 чаштырыкчыларны, ийи таңныылды, ийи поварны трактор бригадазынга быжыглаан.** Григорий Горяшин болгаш Иван Шубин олар тракторларга хереглетинер кывар үүлдү үргүлчү сөөртүр, ынчаарга Виктор Зайцев тракторларны суг-биле үзүктел чок хандырган турар.

Прицепщиктерни шилип алырынга улуг кичээнгей салган бис: прицепщик болуп хөй чылда ажылдаан, машиналарга ынак болгаш машиналарны чамнаар колхозчуларны быжыглаан бис. Трактор бригадаларының доктаамал ажылдаар составын ВКП(б) райкомунуң бюрозунга бадылаан.

Бо чылын бистиң колхозка чаңгыс хову бригадазы ажылдаар, ооң составын бо чазын база катап эде көрген бис.

Механизаторлар дугайында ёзулуг сагыш салыышкынын илередип турар бис. Часкы хову ажылдары эгелегиже чедир чылыг вагончугашты дерип кылыр бис. Эки чемненилгени хандырар бис.

ПЛАННЫ КҮҮСЕДИРИНИҢ АРГАЛАРЫ

Бистиң колхозка эш Матинның трактор бирагадазы ажылдаар. Бригада АТЗ НАТИ деп 5 тракторларны, 5 трактор сеялкаларын, 2 культеваторну, 1 лущильникти быжыглаан. Ол ышкаш колхоз боду четчир санныг көдөө ажыл-агый машиналарлыг болгаш хөрзүн болбаазырадыр чепсек-херекселдерлиг болуп турар. Машиналарны болгаш чепсек-херекселдерни белеткээринче колхоз чогуур өйүнде сагыш салган. Колхозтуң часка белеткелиниң дугайында хыналда кылган комиссия септелгениң шынарын хынаан болгаш септелгени эки деп көрген. Комиссия чамдык үүлдерниң четпезиниң дугайын база айыткан. Ону бис ийи-үш хүннер иштинде узуткап шыдаар бис.

Трактор агрегады ийи агрегат болурунга чедишпейн турар. Ынчангаш АТЗ-НАТИ деп тракторнуң чаңгыс прицевинге тракторнуң ийи сеялказы база аттың ийи сеялказы коштунар. Тарылгага тускай ийи агрегат ажылдаар.

АГРОТЕХНИКТИГ ХЕМЧЕГЛЕРНИҢ ПЛАНЫ

Ажыл-агый бүгү культураларның үрезиннери-биле бүрүн хандыртынган. Үрезин арыглаарынга үрезин арыглаар ВИМ деп машинаны ажыглаан. Тараа культураларының бүгү үрезиннери бүрүн арыглатынган болгаш оларның тарылга талазы-биле шынарын хынаан. **Үрезинниң өзериниң энергиязын бедидер дээш бо чылын тарылганың бүгү шөлүнге чажар 1643 центнер үрезинни академик Т. Д. Лысенконуң аргазы-биле ажылдап турар бис: Кызыл-тас үрезинин АБ деп препарат-биле хораннаан, ынчаарга суланың, арбайның болгаш чиңге-тарааның үрезиннерин формалин-биле хораннаан турар. 60 гектар черни яровизастаан үрезиннер-биле тарыыр деп планнап турар бис.**

Бо бүгү хемчеглер ховуларның дүжүтүүн бедидеринге саалдар хамаарылгалыг болуру чугаа чок. **Агротехниктиг бүдүн хемчеглерге часкы сугларны тударын киирип турар бис.** Бо ажылды частың баштайгы хүннеринден эгелээш боттандырар бис.

Хөрзүнге шыкты камгалап алыр сорулга-биле суггат чок черлерге эрте илиртээшкинни чорудар бис. МТС-тиң машиналары-биле болгаш колхозтуң тыртар күжү-биле шык базырарын ийи ажылчын хүн иштинде чорудар бис. Чайын аңдарган черлерниң тарылга мурнунуң болбаазырадылгазын ийи катап илиртээриниң аргазы-биле боттандырар бис. Илиртээшкинни максималдыг кыска хуусаада 8 ажыл хүннериниң иштинде чорудар бис. Ол ышкаш ийи катап илиртээр илиртээшкинни күзүн аңдарган болгаш күзүн дискалаан чымчак хөрзүнге чоруткан турар. Ол болза, хөрзүннүң даштыкы каъдын чымчадырын бүрүн хандырып шыдаар. Кара-Сугда күзүн аңдарган кур черни ийи катап дискалаар деп планнап турар бис. Хөлүн эртир шириктелген хөрзүннү МТС-тиң машиналары-биле 5—7 сантиметр ханы кылдыр илиртевишаан, культивастаан турар.

Тараа, техниктиг культураларның болгаш сигеннерниң чаштырылгазын анаа сеялкалар-биле чоруткан турар. Бо чылын участок бүрүзүнге чажар тараанын нормазын массив бүрүзүнүң хөрзүнүнге хамаарыштыр таарыштыр чажар деп турар бис. Кызыл-тасты бир гектарга ортумаа-биле 150 килограммны чажар бис, ынчаарга хана-карактай (белдирлештир) тарыыр участоктарның бир гектарынга 180 килограммны чажар деп планнап турар бис.

Тараа культураларының үрезин участоктарының гектар бүрүзүнге тараа баш тыртып эгелээнде 5 пентнер куш өдөө болгаш хүл төп, немелде чемнишчилгени чорудар бис.

Бүгү-ле агротехниктиг бүдүн хемчеглерни күүседирде тарылганы кыска хуусаада чорудары дүжүт талазы-биле улуг немелдени биске бээри чугаа чок. Суггат чок черлерниң гектар бүрүзүнден 18-тен эвээш эвес дүжүттү алырын планнап турар бис. Суггаттыг участоктарның гектар бүрүзүнден 20 центнер дүжүттү алыр бис. Ынчаарга колхозка берген 13,5 центнер планныг онаалгага удур колхозтуң дүжүдү ортумаа-биле гектар бүрүзүнден 14 центнер болур.

Үрезин участоктарының дугайында күстен эгелеп сагыш салган бис. Үрезин участоктарынга тускайлаан участоктарга чайын, чайын аңдарган черлерге, база күзүн, күзүн аңдарган черлерге агротехниктиг бүдүн хемчеглерни күүседкен: хөрзүнге ирик өдекти төкен, ховуларны эки болбаазырадып, сайзыраткан. Үрезин участоктарының тарылгазынга хереглээр үрезиннерни дыка эки белеткээн.

КҮШ-АЖЫЛДЫ ОРГАНИЗАСТААРЫ

Көдөө ажыл-агый ажылдарының доктааткан планын долдур болгаш ажыр күүседиринге иштики хур-күштерни мобилизастап шыдаанывыстан, колхозтуң материал-техниктиг курлавырларын четче болгаш чөп ажыглаанывыстан часкы тарылганың чедиишкини хамааржырын бис билир бис. Планнаашкынны кылырда бис ону барымдалаан бис.

Хөй күш кирер бүгү ажылдарны механизастаары — тарылганы кыска хуусаада эртиреринiң кол үүлдериниң бирээзи болур. Мынчангаш бир дугаар ээлчегде трактор бригадаларын четчелээринче сагыш салган бис. Баштай баштаар черниң хуралынга, ооң соонда колхозчуларның ниити хуралынга доктаамал ажылдаар прицепщиктерни бадылаан бис. Оларның-биле тарылга мурнунуң кыска хуусаалыг семинарын эртирген. Трактор бригадазы ийи ээлчег-биле ажылдаарын планнап турар. Чаңгыс тракторга ээлчег-биле ажылдаар тракторист бисте чок, ындыг болза-даа, ол дугайында машина-трактор станцизы биске дузалаар боор деп санап турар бис. Трактор бригадаларының тараа чаштырыкчыларынга дуржулгалыг колхозчулар эштер Балчыр-оол, Виктор Головушин, Кара-оол, Михаил Петров, Макар болгаш Григорий Андросовтар, Мария Кочкина, прицепщиктерге Владимир Головдин, Виктор Ермаков, Николай Федорченко, Александр Чимбиир-оол, Клавдия Тришканева, Геннадий Тонкин, Владимир Чихачев болгаш ооңдаа өскелер ажылдаарлар. Трактористер, прицепщиктер болгаш сеяльщиктер хову ажылдарын шак графигин ёзугаар чорудар дээш белеткенип алганнар. Шак графигин ёзугаар ажылдаарының дуржулгазы мурнакчы трактористерде бар. Ону бүгү механизаторларның ортузунга пропагандалаар бис.

Күш-ажылды организастаарының дээре формазы бүдүрүлгениң быжыг бригадазы болур. Ажылчы планны чогаадырда хову бригадазын быжыглаарынче онза кичээнгей салган бис. Бо часка чедир биске ийи хову бригадазы турган. Оларга ажылчын күжү кончуг эвээш турганындан ийи бригаданың кайызыдаа эрткен күзүн тараа бастырылгазын нарын молотилкага тускай организастап шыдаваннар. Ажылчын күжү сандаргай турган. Хөй күш үнер хандыгдаа ажылдарны чорударынга бергелер таваржып турган.

Хову бригадазын ам быжыглап алган бис. Ында күш-ажыл кылып шыдаар 37 колхозчулар бар. Хову бригадазында 72 ажылчын аттарны болгаш 12 шарыларны быжыглаан. Тыртар күштерге дериг-херекселдерни белеткээн. Хову бригадаларынга быжыглаан аттардан 11 аът трактор бригадазынга ажылдаар. Ажылчын аттарны болгаш шарыларны дыштанылгада болгаш күштелдирген немелде чемгерилгеде киирген. Часкы тарылга үезинде ажылдаары-биле хову бригадазындан 8 сеяльщиктерни, 12 прицепщиктерни трактор бригадазынга быжыглаан.

Хову бригадазының бригадиринге дуржулгалыг тараажы эш Сандинны төлевилээн.

Оон аңгыда ногаа культураларын өстүрер талазы улуг дуржулгалыг 13 колхозчуларны ногаа ажылының звенозунда киирген. Звенону Агния Быкова удуртуп турар. А. Быкова звенону хөй чыл иштинде удуртуп турар. Күзүн белеткээн 4 гектар черни ногаа тарыырыбиле, база 15 гектар черни картофель олуртуру-биле звенога быжыглаан.

Хову ажылының бригадазынга быжыглааны ышкаш ногаа ажылының звенозунга чер массивин, чепсек-херекселди болгаш тыртар күштү база быжыглаан. Бригадирлер кыжын чепсек-херекселдиң, аът дериглериниң болгаш үрезиннериң часкы тарылгага белеткелиниң чоруп турарының дугайын хынап хайгаарап түрген. Олар болза, кышкы болгаш часкы агротехниктиг хемчеглериниң планын күүседириниң организакчылары болуп турар.

Машиналарны, чепсек-херекселди болгаш аттарны бригадаларның иштинде тус-тус колхозчуларга база быжыглаан. Ол брлза, ниитиниң өнчүзүнге колхозчулар камныг болурун дагзып турар.

Часкы хову ажылдарын планнавышаан, колхозчуларның күш-ажылының бүдүрүкчүлүүн бедиринче онза кичээнгей салган бис. Күш-ажылды билдилиг организастаанда, машиналарны болгаш тыртар күштерни чөп ажыглаанда бүдүрер ажылдарның нормаларын дыка ажыр күүседирин чеьдип ап болур деп чүвени колхоз бүдүрүлгезиниң стахановчулары көргүскеннер. **Көдөө ажылагый ажылдарын планнаарынга чедир бүдүрер ажылдарның нормаларын болгаш күш-хүннеринге өртектерни эде көрген болгаш бадылаан бис.** Часкы тарылганың үезинде бир күш-хүнүнге мооң адаанда нормаларны бадылаан бис: илиртээри — 4 гектар, тараа чаштырары — 4,5 гектар. Бир эвес ажылга ээлчег-биле ажылдаар аттарны ажыглаар болза, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү барыкла ийи катап көвүдээр. Аттарны ээлчег-биле ажылдадырының дуржулгазы амдыызында бисте чок, ындыг болза-даа, мурнакчы колхозчуларның дуржулгазы-биле ону кылып шыдаар бис.

Тарылганың хуусааларын кызырарынга болгаш көдөө ажыл-агый машиналарын база чепсек-херекселдерин максималдыг ажыглаарынга трактор бригадаларының ажылының чогуур өйүнде болгаш тода чогаатынган планы улуг рольди ойнап турар. **Трактор бригадаларының маршрудун баштай баштаар черниң хуралынга, ооң соонда колхозчуларның ниити хуралынга эде көрген бис.** Ол болза, чүгле механизаторлар эвес, харын үрезин тараа, кывар чүүл, суг сөөртүлгезинде ажылдап турар колхозчулар тракторларның ажылы үзүктелип анаа туруп бээр чоруун болдурбас дээш кайы хүнде кандыг участокка бүгү-ле чугула чүүлдерни белеткээрин билген турарынга эргежок чугула.

Часкы агротехниктиг хемчеглериниң комплексизинде суггарылга ажылдарын киирген. 134 гектар черге вегетацияның ийи суггарылгазын чорудар деп планнап турар бис. Ол ажылды чорударынга хову бригадазындан дуржулгалыг колхозчуларны тускайлаан. МТС колхоз биле чарган керээ ёзугаар 50 гектар черниң сумуннарын кылыр.

Колхозчулар көдөө ажыл-агый ажылдарын күүседип турарының шынарының хыналдазын хову ажылының бригадазының бригадири эш Сандин болгаш участок агроному эш Агапов олар боттандырар. Эш Сандин трактор бригадазының ажылын ээлчег бүрүзү ажылын дооскан соонда ол-ла дораан хүлээп ап турар.

МАССА-ПОЛИТИКТИГ АЖЫЛ

Совет улустуң баштынчызы болгаш башкызы, улуг Сталин улус ажылагыйының чедиишкиннери, ооң быжыы болгаш үргүлчүлээшкини масса-политиктиг ажылды кайы хире эки таарыштырганындан хамааржыр деп өөредип турар. Бисте партия организациязы хөй эвес хежигүннерлиг болза-даа, колхоз бүдүрүлгезиниң мурнакчызы болуп чоруп турар. Бистиң колхозтуң коммунистери болза, «Победа» артельдиң колхозчулары-биле бистиң тараажыларның социалистиг чарыжының организакчылары болуп, колхозчуларның өзүп турар политик болгаш бүдүрүлге талазы-биле идепкейин удуртуп турар.

Бодунга алган социалистиг хүлээлгени күүседир чорукка, көдөө ажыл-агый культураларының дүжүттүүнүң планын долдур болгаш ажыр күүседиринге, база ниитиниң малының продуктулуун бедиринге — агитаторларның бүгү ажылчорудулгазы чагырткан турар ужурлуг.

Бистиң колхозтуң агитколлективи ажылчы чоннар депутаттарының черчер Советтеринге болгаш РСФСР-ниң Дээди Совединге соңгулдаларның белеткелдериниң болгаш оларны эртирип турганының хүннеринде партия организациязының чорудуп турар бүгү-ле массалыг хемчеглеринге колхозчулар — идепкейлиг харыылап турар деп чүвени көргүскеннер. Агитаторлар—башкылар, агрономнар, коммунист-колхозчулар болгаш комсомолчулар хову ажылдарының хүннеринде көдөө ажыл-агыйның мурнакчыларының дуржулгазын чүткүлдүү-биле пропагандалаан турарлар. Бүгү-ле агитация-массалыг ажыл: беседалар, ыытқыр номчулгалар, илеткелдер, агитхуудустарның болгаш хана солуннарының, чаңнык деп хуудустарның болгаш плакаттарның үндүрүлгези күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бүгү талазы-биле хөгжүдеринче, бүдүрер ажылдарның хүн нормаларын хажык чокка долдур болгаш ажыр күүседиринче, эргим оңнуг, баштыңчы болгаш башкы, шылгарангай Сталинга чагаага болгаш май мурнунуң социалистиг чарыжынга алган хүлээлгелерни чугаа чокка күүседиринче угланган турар. Социалистиг чарыштың түңнелин неделяда ийи катап үндүрер, хана солуннарын, агитхуудустарны, чаңнык-плакаттарны болгаш көргүзүг Самбыраларын дамчыштыр ажылдың мурнакчы дуржулгазын пропагандалаан турар.

Колхоз баштаар черииң болгаш партия эге организациязының шиитпирин ёзугаар колхоз бүдүрүлгезиниң стахановчуларын хүндүлел Самбыразынга киирген турар.

Часкы тарылгага белеткелдерниң хүннеринде хову дурлагларын дерип чепсеглээр дугайында сагыш салган бис. Орта бистиң колхозчуларывыс бүдүн чай иштинде турар. Колхозчуларның дыштанылгазын чөп организастаар бис: уран-чечен, политиктиг болгаш көдөө ажыл-агый литературалар-лыг, сеткүүлдерлиг болгаш солуннарлыг көжүп чоруур библиотеканы хову дурлагларынга четчелеп дериир бис.

Ниитиниң чемненилгезинге бүгү чүүлдер белеткетинген. Уруглар яслилеринге продуктуларны тускайлаан.

Колхозчуларның бүгү чүткүлү көдөө ажыл-агый чылының эң-не харыысалгалыг болгаш бир дугаар үези—часкы тарылганы үлегерлиг эртиреринче угланган.

Ажыл планын «Искра» артельдиң колхозчуларының ниити хуралынга чугаалашкан болгаш бадылаан.

Кызыл Мажалык МТС-тиң трактористи Тойбухаа септелге нормазын хүн бүрү ажыр күүседип, 150 хуу чедирип турар.

Чурукта Тойбухааның клапан хынап турары.

Чуруу А. В. Ермолаевтиң.

Тарылга белеткели

Бо чылдың бедик дүжүдү дээш часкы тарылга белеткелин Кызыл районнуң колхозчу болгаш хуу ажыл-агыйлыг тараажылары чедиишкиннiг чорудуп турар.

Тарылга шөлүн бо чылын район ниитизи-биле эрткен чылдан 29 хуу өстүрерин планнаан. Районнуң партия, совет болгаш көдөө ажыл-агый организацияларының ол шиитпирин херек кырынга боттандырар дээш районнуң тараажы чону 2460 центнер кызыл-тас, 645 центнер сула, 233 центнер арбай болгаш 121центнер чиңге-тараа үрезиннерин белеткеп, арыглаашкынын дооскан.

Районнуң бүгү колхозчу болгаш хуу ажыл-агыйлыг тараажылары часкы тарылганың чепсек-херекселдер септелгезин хынамчалыг кылып, март 21-те чедир 125 андазынны, 195 илиирни, 45 тергени, 311 аттың дериг-херекселдерин септеп дооскан.

Районда машина-трактор станциязының механизаторлары тракторларның болгаш кожар чепсек-херекселдериниң септелгезин бүрүн дооскан. Ам колхозтар-биле керээлерни чарып эгелээн. Март 21-ге чедир «Черби», «Победа», «Баян-Хем», «Совет Тыва», «Бай-Булуң» болгаш Чкалов аттыг колхозтар МТС-биле керээни чарганнар.

Тарылга шөлү чемишчидеринге өдек, хүл болгаш өске-даа чемижилге үүлдерин белеткеп, агротехниктиг чурум ёзугаар дажып, төп турар.

Часкы тарылга үезинде ажыл аттары чемгереринге 2330 центнер сигеннi болгаш 135 центнер суланы колхозтар курлаан.

Ам районнуң колхозтары часкы тарылганы эң кыска хуусаада доозарынга таарыштыр бүдүрүлге планнарын кылып доозуп турар.

М. БАГБУЖАП.

Заводтуң хуучулар мурнунга отчёду

Чоокта чаа Кызылдың Алгы заводунда Кызыл хоорай кооперацияның хуучу кежигүннериниң хуралы болган. Садыг килдизиниң эргелекчизи А. П. Казанцев отчёт кылган.

Эш Казанцев бодунуң илеткелинге дайын сөөлүндеги сталинчы 4 дугаар 5 чыл планының сөөлгү чылы—1950 чылда хоорай садыгжылары багай эвес түннелдерлиг болган. Бараан сарылгазының планын горпо ниитизи-биле 102,8 хуу күүсеткен болгаш совет садыгның ажылын чоннуң ортузунга чөп чорудуп, бараан саарылгазының ай, квартал болгаш чыл планнарын үргүлчү ажыр күүседип турар № 5 магазинде Седельникова, № 20 магазинде Леонова, № 1 магазинде Быкова, болгаш 4 дугаар столовая коллективи (эргелекчизи Лоскутова) ышкаш мурнакчылар хөй.

Ооң-биле чергелештир хоорай садыгжыларының аразында совет садыгның принцивин үреп, магазинни өй-шаанда ажытпас, чугула хереглелдиң бараннарын магазинге киирбес, садып алыкчыларга хажагай, боттарының садыг талазы-биле билиин көдүрер хөңгү чок, садып алыкчыларга үүрмек көпеек артыы эгидер тура-чок, садып алыкчыларның хирезин көрүп бараанны соора хемчээр, бараан саарылгазының планын күүсетпестер-биле горпо баштаар чери шыңгы демиселди чорудуп келген.

Ындыг-даа болза, № 6 магазинде Шадкина, № 4 магазинде Рысева, № 19 магазинде Черваненко, № 1 хлеб магазинде Чихачева болгаш оон-даа өске чамдык кижилер ам-даа багай ажылдап турарын илеткелчи чугаалаан.

Илеткел төнген соонда цех мастери Газидов, склад эргелекчизи Чёрноок, завод директору Ермолаев болгаш ооңдаа өске эштер горпо ажылында четпестерни чидии-биле шүгүмчүлээннер.

Даргаазында хуучулар дөлээлекчизинге область Совединиң депутады эш Хуурекпенни баштады 5 кижини соңгааш, оларны тамчыштыр горпо баштаар черииң чаа составынга чагыгны бир үн-биле хүлээп алганнар.

	Ажылдың лемнери	Ажылдың хемчээли	Чаңгыстың хемчээли	Бүдүрер ажылдың нормалары	Хүн онаалгазы	Күүседир хуусазы (ажылчын хүннерге)	Хүн бүрүде негетинер күштер: кижилер	Аттар	Чепсек-херекселдер (аттары, саны)	
1.	МТС-тиң күжү-биле шык базырары	750	га	60	120	6	4	—	Трактор илиирлер	20
2.	Колхозтуң күжү-биле шык базырары	101	га	4,5	18	5,5	4	8	Илиирлер „зиг-заг“	8
3.	МТС-тиң күжү-биле агрегатка чайын болгаш күзүн аңдарган черлерни илииртевишаан культивастаары	376	га	28	56	7	6	—	Тракторлар, культиваторлар, илиирлер	
4.	МТС-тиң күжү-биле дискалаары	250	га	24	50	5	4	—	Дискалыг лущильник	1
5.	МТС-тиң күжү биле кызыл-тасты чажары	666	га	30	150	4,5	20	—	Тракторлар	3
									Аът сеялкалары	2
									Трактор сеялкалары	5
6.	МТС-тиң күжү-биле кызыл-тасты белдирлештир чажары	219×2	га	30	150	3	20	—		
7.	Суланы аът сеялказы-биле чажары	70	га	4,5	14	5	3	9	Аът сеялкалары	3
8.	МТС-тиң күжү биле арбайны чажары	60	га	30	60	1	3	—	Трактор	1
9.	Колхозтуң күжү-биле чиңге-тарааны чажары	5	га	4,5	5	1	1	3	Трактор сеялкалары	2
10.	Колхозтуң күжү-биле өске культураларны (суланы) чажары	10	га	4,5	10	1	2	6	Аът сеялказы	1
11.	Колхозтуң күжү-биле конопляны чажары	4	га	4,5	4	1	1	3	Аът сеялкалары	2
12.	Колхозтуң күжү-биле хөй чылда үнер сигеннерни чажары	10	га	4,5	10	1	2	6	Аът сеялказы	1
13.	Колхозтуң күжү-биле силос культураларын чажары	5	га	4,5	5	1	1	3	Аът сеялкалары	3
14.	Колхозтуң күжү-биле көк-суланы чажары	20	га	4,5	13,5	1,5	3	9	Аът сеялкалары	3
15.	Колхозтуң күжү-биле корнеплодтарны чажары	21	га	4,5	13,5	1,5	3	9	Андазыннар	3
16.	Картофельди олуртуру	15	га	1	3	5	18	9	Хүүректер	5
17.	Үрезиннери өл арга-биле хораннаа ы	291	цент.	10	50	6	5	—	Хүүректер	3
18.	Үрезин кызыл тасты яровизастаары	96	цент.	—	—	—	3	—		
19.	Картофельди яровизастаары	5	тонн	—	—	—	—	—	Машина, төрге	5
20.	Үрезин сөөртүү	1643	цент.	30	230	7	10	5		
21.	Академик Лысенконуң аргазы-биле үрезинни изидери	1643	цент.	—	—	—	5	—	Хүүректер	5
									Брезентилер	2

Кышкы агрохемчеглерниң планын күүседири колхоз баштаар черлериниң чугула сорулгазы

Көдээ ажыл-агыйның чепсек-хереклерин болгаш үрезиннерни белеткээри бедик дүжүт дээш демиселге угланган хемчеглериң чүгле бир кезии болур. Хөрзүн ажылдап кылырын бүгү тала-биле экижидер, черниң удобреннезин ажыглаарын, дүжүттүң чаа көдүрлүүшкүнү дээш демиселге агротехниктиң комплексалыг хемчеглерин күүседир деп көдээ ажыл-агый артелиниң Уставы негеп турар. Кышкы агротехниктиг хемчеглериң аразындан чугула черни хар доктаадыры болгаш дөош доңуруп булукталдырары эжелеп турар.

1950 чылда Каа-Хем районнуң «Ленинчи орук» көдээ ажыл-агый артели 60 гектар хире тарылга шөлүнге хар хөртүктелдирип доктааткан, ол шөлдүң гектар бүрүзүнден 14 центнер кызыл-тас дүжүдүн алган, хар хөртүктелдирип доктаатпаанда ынчаар ажылдап кылган шөлдүң дүжүдү гектар бүрүзүнден-не 8—9 центнер болуп турган. Бии-Хем районнуң Кочетов аттыг колхоз хар-хөртүктелдирип доктаатканының түңнелинде 45 гектар шөлдүң гектар бүрүзүнден 5 центнер дүжүттү немеп алган. Барыын-Хемчик районда «Кызыл тараачын» көдээ ажыл-агый артели кышкы үеде доъш доңурганының уламындан тараа культураларының дүжүдүн чыл бүрүде-ле 4—6 центнер чедир хөйнү ап турар.

Кышкы агрохемчеглериң планын колхозтарга, районнарга чогуур өйүнде кылып тургусса-даа, ооң күүселдезин дыка багай организастаан. 1950 чылда кышкы агрохемчеглериң күүселдезиниң чоруп турганындан 1951 чылда план күүселдезиниң темпизи дыка чыгдып каап турар.

Областың көдээ ажыл-агый эргелелиниң март 10-дагы медээзи-биле алырга колхозтарның тарылга шөлдеринче үгле 7000 ажыг шанак өдекти сөөртүп төккен, а 1950 чылдың ол-ла үезинде 16 муң шанакты сөөртүп турган. 1950 чыл-биле деңнээрге бо чылын колхозтарда хүл чыылдазыныкта багай чоруп турар. Планы күүседириниче Улуг-Хем, Таңды, Бии-Хем районнарның колхозтары озалдап кирген, а арткан районнар планны күүседир хамаанчок, планны шуут үзериниче чеңдип турар.

Чурттуң удобрениелери болза, дүжүттү бедидериниң чугула үүлү болур. Бистиң областың мурнакчы колхозтары болгаш көдээ ажыл-агый бүдүрүлгези ооң ажык-дузазын практикага бүзүреткен. Чижээ, Каа-Хем, районнуң «Октябрь 30 чыл ою» колхоз өдек болгаш хүл-биле удобрение кылган 7 гектар шөлдүң гектар бүрүзүнден удобрение кылбаан шөлге бодааргa, 5 центнер артык дүжүттү алган. Ол-ла районнуң «Октябрь 14 чыл ою», «Ленинчи орук», Ворошилов аттыг колхозтарда өдек болгаш хүлден дүжүттүң бедириниң ындыг чижектерин көрүп болур. Хову бригадазының бригадирлери, колхозтарның даргалары, районнарның көдээ ажыл-агый килдистериниң болгаш МТС-терниң агрономнары чурттуң удобриелериниң ажыктыын бүзүреп билзе-даа оларның чыылдазынче сагыш салбайын турар.

Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Сүт-Хөл, Чаа-Хөл, Тере-Хөл, Эрзин районнарының колхозтары кышкы агрохемчеглерни күүседиринче амдаа кирбээннер. Тес-Хем районнуң Жданов аттыг, Ленин аттыг, Бии-Хем районнуң «Искра», «Кызыл тараачын» колхозтарның даргалары бо чылын хар кылын дүшкен төлээде ол хемчеглер чокка эки дүжүттү аптар бис деп бодап турарлар.

Тес-Хем МТС-тиң улуг агроному эш Назаровтуң, ол-ла МТС-тиң участок агроному эш Гончаренконуң бодалы базала шак ындыг болуп турар. Бай-Тайга району кышкы агрохемчеглериниң планын шуут үскен. Март 10-га чедир чаңгыс-даа колхоз хүл чыылдазының, өдекти тараа шөлүнче сөөртүрүнүң, шөлдерге хар доктаадырының дугайында кандыг-даа сагыш салбаан. Ындыг багай байдалды «Тиилелге» (даргазы эш Сундуй), «Дөң-Терек» (даргазы эш Маадыр), «Мурнакчы» (даргазы эш Серот) колхозтарның баштаар черлери колхоз төвүнде өдек чогунга шамнап, а фермадан өдекти сөөртүү ырак деп санап турарлар. Ол даргаларның тайылбырлаашкыны окта шын эвес, «Тиилелге» колхозта аът кажаазы 1950 чылда аңдарган аңгыстан 7—10 хире километр черде, ооң өдээ болгаш хөржеңи сараатталы берген чыдар.

Бо чылын Бай-Тайга районда хар кылын чагбаан, кижи бодааргa колхоз бүрүзүнүң удуртукчузу ындыг янзы чуга харны тараа шөлүнден оңгарларже, хараганнар дөстеринче хадып кааптар деп чүвени өрткен чылдарның дуржулгазы көргүзүп турда-ла, чугуур хемчегни алырынче сагыш салбайн турарлар. Тараа шөлдеринде дүшкен харны хат-салгындан артырар талазы-биле олар чугуур өйүнде чүнү-даа кылбаан.

Чурттуң удобрениезин чедир үнелеп көрбейн турар районнарда колхозтарның ооң планын күүседиринче ам-даа кирбейн турар чоруктуң тыптып келген ужуру чүдел дизе, райкүүскомнарның болгаш ВКП(б) райкомнарының талазындан план күүселдезиниң хыналдазын организаставаанында болуп турар. Колхозтарда кышкы агрохемчеглериң күүселдезиниң дугайында ВКП(б) райкомнарының бюрозунга болгаш райкүүскомнарның хуралдарынга айтырыг тургуспайн турганында болур дур.

Колхоз бүрүзү хар хөртүктелдирип доктаадырының планын күүседиринче турар кылдыр дүрген хемчеглерни алыр чорук көдээ ажыл-агый органнарының, МТС агрономнарының кол сорулгазы болур. Колхозтар харның эрээн суун тарылга шөлүнге доктаадырын чугулага көөр херек Харның эрээн суун тарылга шөлүнге ажыглаарда чүнүң-даа мурнунда өрткен чылын аңдарган аңгыска, күр черге чорудар херек. Көдээ ажыл-агыйның тускай эртемниглери, колхозтар даргалары тарылга шөлүнге сөөртүп чыып алган өдекти шын эвес таратканының түңнелинде дүжүт бедидер чепсектен, харын тараа шөлүн покталдырар чепсек болдуруп турган чазыгларын болдурбас ужурлуг.

Агрономнар, өдек сөөртүп турар база ону тарылга шөлүнге тарадып турар хову бригадаларының бригадирлеринге болгаш колхозчуларга консультацияны бээр, оларның кылып турар ажылының шынарын шыңгыы хыналдага тургузар.

Кошкак үнүп турар тарааны немей чемгереринге хүлдүң болгаш чуш өдээнин чыылдазын колхоз болгаш хову бригадазының бүрүзүнге организастаар херек.

А. ГЛОГОВ.

Чадааананың машина-трактор станциязы часкы тарылгага чедиишкиннии-биле белеткенип турар.

Чурукта: МТС-тиң улуг механиги Т. Пяткин биле мастерская эргелекчизи Русов сеялкаларның септетингениниң шынарын хынап көрүп турары.

Чуруу А. Ермолаевтии.

Кызыл МТС-зинде часкы хову ажылынга белеткел

Кызылдың МТС-зи часкы хову ажылынга чедиишкинниг ужуражыр дээш күштүү-биле белеткенип турар. Бо талазы-биле улуг харыысалгалыг ажылды механизаторлар күүседирлер.

МТС элээн хөй тракторларны болгаш кожар машиналарны шагда-ла колхозтарже чорудупкан. Чижээ, «Победа», «Совет Тыва» артельдерже.

—Чооку хүннерде МТС-ке чаңгыс—даа машина артпас болгаш бүгү техника кол ажылдарның төвүнде турар—деп директор чугаалаан.

Тракторлар септелгезиниң ниити планын МТС чедиишкинниг күүсеткен. Эш Капустинның бригадазы сөөлгү тракторнуң септелгезин чорудуп турар.

Кожар машиналар септелгезиниң талазы-биле бедик көргүзүглерни эш Ивановтуң бригадазы чеңдип алган. Ук бригада квартал планын февраль 18-те күүседип алган. Ында комсомолчу эштер: Чылбак, Тарасов болгаш трактурист Балчир күш-ажылдың бедик шынарлыг бүдүрүкчүлүүн көргүскеннер. Олар ээлчегде онаалгаларын 200 хуудан ажыр күүседип турар.

МТС бо чылын чер аңдарылгазын эрткен чылга дөмейлээрге үш катап хөйнү ажылдаар деп сорулга салып алган. Хову ажылдарын чугуур өйүнде доозары дээрге, техниканы чүмү-биле ажыглаарындан, механизаторларның дуржулгазындан болгаш техниктиг билиглерни эки шиңгээдип алырындан хамааржыр.

Амгы үеде МТС механизатор хаадырлар белеткээриниң талазы-биле улуг ажылды база чорудуп турар.

МТС чанында организастатынган курстарда 27 кижи өөренип турар. Оларның иштинде эштер: Сат Доржу биле Старковтуң ийи бригадазы бар. Мурнунда трактористер турган эштер: Тыртый биле Чижов комбайн чорударында өөренип турар. Оон өске курсантылар тракторлар чорударынга мергежип турар.

Эрткен чылга бодааргa чаа каадырлар белеткелиниң шынары экижээн. Курсантылар тускай дерип таарыштырган бажында өөренип турар. Оларга херек янзы-бүрү номнар, хереклер четчир. Ынчангаш, курсантылар теоретиктиг билиглерни ханызы-биле шиңгээдип ап турар.

Трактор херээниң теориязын механик эш Менгубаева, агротехниканы МТС-тиң агроному эш Иванов башкылап турар.

Кожар машиналарның тургузугларын болгаш оларны канчаар шын ажыглаарын МТС-тиң улуг механиги эш Кипко башкылап турар.

Каадырларны чугуур өйүнде өөредип белеткээри — техниканы шын ажыглаарының болгаш часкы тарылганы дүрген доозарының чугула негелдези болур. Ону барымдалааш, МТС-тиң удуртукчулары, трактор бригадаларын башкарарынче кирипкен.

Эш Хохловка удуртурган баштайгы бригада «Победа» колхозтуң ховуларынга ажылдаар.

Улгатырган «Совет Тыва» артельдиң трактор отрядының бригадиринге МТС-тиң ең эки механизатору эш Степан Иванов томуйлаткан.

«Чкалов», «Черби» колхозтарның үш дугаар бригадазының бригадиринге эш Иван ажылдаар. Ооң-биле чергелештир МТС-тиң ажылдакчылары, ыыр, чаар үүлдер сөөртүлгезин база чорудуп турар.

Часкы тарылганың ажылын чедиишкинниг чорудары дээш демиселге Кызыл МТС-тиң удуртукчулары болза, механизаторларның ортузунга политика—кижизидилгелиг ажылды бүгү хемчеглер-биле күштелдирип, хову ажылдарының турлагларынга хана солуннарның дайынчы хуудустарын хүннүң-не үндүрүп, тарылганы чугуур өйүнде шынарлыг чорудары дээш социалистиг чарышты калбартыр ужурлуг.

Д. СВИРИНОВ.

Колхозка учёт болгаш отчёт ажылын чурумчудар

Бай-Тайга районнуң Көп-Сөөк сумузунда «Тиилелге» көдээ ажыл-агый артелинде учёт болгаш отчёт багай тургустунганы эрткен чылдың чыл отчёдундан илерээн.

Учёт, отчёттуң эң-не багай тургустунган участогу артельдиң сүт-бараан фермазы болуп турар. Сүт-бараан фермазы чыл иштинде чеже литр сүт саап алганы, каш килограмм саржаг бүдүргени, ону кайнаар, кандыг сорулгага үндүргени, оон кайы хире орудга алганы тодаргай билдинмейн турар.

Колхозтуң склад эргелекчизинге 123 килограмм саржаг кирген. Ону хүлээп алганы шын деп бадыткаар документини склад эргелекчизи кылбаан. Ук саржагдан 26 килограммны хөй ниитиниң чемненилге черинге чарыгдаан деп турар. А херек кырында ону үндүрер дугайында колхоз баштаар черинiң даргазының бижимел чөпшээрели-даа, ону хөй ниитиниң чемненилгезинге үндүрген дугайында үндүр бижээн фактура-даа, ону хүлээп алган кижиниң холунуң үжүүдаа чок болуп турар. Ол ышкаш эъткe хереглээн малдарның кештерин кайнаар чарыгдааны база билдинмээн.

Оон ыңай эрткен күзүн ажаап алган тараа дүжүдүн деңзи чокка, барба-биле хемчээп урган. Ону уруп шыгжаан дугайында акт тургуспаан болган. Колхоз баштаар чери үрезинге 40 тонна тараа урган бис деп районче медээлеп турган. Херек кырында санап көөрге 33 тонна болган. Учёт отчёттуң мындыг багай тургустунганы ниитиниң хөреңгизинге тудагдал самчыгдалды болдурарынга эжик ажыдып турар.

Мынчангаш районнуң көдээ ажыл-агый килдизи «Тиилелге» колхозка учёт отчётту чурумчудар дугайында сагыш салып, практиктиг дузаламчы көргүзери чугула.

Х. КУЛА.

Иелерге күрүне дузаламчызын чөп тыпсыр

Совет күрүне хөй уругларлыг иелер дугайында канчаар-даа аажок улуг сагыш салып турар болгаш оларга чыл бүрүде-ле миллион-миллион рубльди берип турар. Хөй уругларлыг иелерге күрүне дузаламчызын тыпсып тарадыр ажылды партия болгаш чазак ажылчоннарның депутаттарының чер-чер Советтеринге хүлээткен.

Чөөн-Хемчик районнуң Хөндергей суму Соведи ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1944 чылдың август 18-те үндүрген Чарлыын четпес күүседип турар. Ооң барымдаазы болза, ук сумуда «Кызыл тараачын» колхозтуң кежигүннери, хөй уругларлыг иелер — 9 уруглуг Моңгуш Дорлуг, 8 уруглуг Сат Хорлуу, 5 уруглуг Сат Алдын-Сүт олар амдыгаа чедир чазактың дузаламчызын албайн турар.

Хөй уругларлыг иелерге күрүненің тыпсып турар дузаламчызын болгаш шаңналын чогуур өйүнде чөвү-биле тывыспас, бюрократсыг болгаш чурум чок чоруктар сумулар Советтеринде бар болуп турар. Чижээлээрге, Чөөн-Хемчик районнуң Хорум-Даг сумузунда Жданов аттыг колхозтуң кежигүнү хөй уругларлыг ие Монгуш Тандашпайның 1949 чылдың май, июнь айларда алза чогуур турган күрүне дузаламчызын мурнунда суму Совединиң даргазы турган эш Давайна 1951 чылдың март айга чедир бербейн келгеш, адаатың соөлүнде ол акшаны «күрүне чээшкиннинге киирген мен» деп тайылбырлап турар, ынчаарга ук ие акшазын-даа облигациязын-даа албаан болуп турар.

Шак ындыг чоруктар өске-даа сумулар Советтеринде бар болуп турар. Хөй уругларлыг иелерге күрүненің тыпсып турар дузаламчызын чогуур өйүнде тыпсып бербес, ону харын боттары ажыглап, оорлап турар кижилерни илередир, хемчег алыр чорук чугула.

О. СИИРИНСОО.

Бижикчилериң негелдезин хандырар

Тес-Хем районда почта тарадылгазы онза багай. Шуурмак сумунуң араттары 1950 чылдың декабрьде үнген солуннарны амдыгаа чедир албаан. Ол ышкаш Калинин аттыг колхозтуң кежигүннери Коданмай, Тараачы, Балдаң, Дарыймаа олар эрткен чылдың ноябрьниң солуннарын бо чылдың февраль 5-те алган. Ындыг байдал Ленин аттыг колхозтуң болгаш районнуң өскедаа черлериниң чагылдалары хожудап, харын будалып турарындан хөй илерээн.

Мооң кол чылдагааны райпочта конторазының начальниги Назаровтуң харыысалга чок удуртулгазында. Почта тарадылгазында доктаамал каадырларны шилип четчелей тургуспаан, чоннуң чагылдаларын, харылзаа бижимелдерин таварышкан-на чорумал кижилерден дамчыдып турар. Ол ышкаш суму Советтериниң, колхоз даргаларының болгаш партия, комсомол организацияларының кошкак удуртулгазы база хамааржыр. Ол ажылды экижидери чугула.

М. СЕРЕН-ДОРЖУ.

* * *

Чөөн-Хемчик районнуң Хорум-Дагда Жданов аттыг колхозтуң төвү почта дажылгазынга бергедевес — Чадаана биле Кызыл-Мажалык аразында кол оруктуң уннунда турар. Ол хирезинде почта бүдүн ай иштинде чаңгыс-ла катап келир. Ол чорук колхозчуларның болгаш сумуда арат чоннуң чагаан солуннарын онза хожудадып турар.

Бо чылын январь 27-де, февраль 10-да келген ояар почта келбээн. Ол келирде чагылда четче эвес болур, бар чагылда ниитизи-биле 200 ажыг, а эккеп турары үүгле 98. Мооң кол буруузу район почтазында. Бо дугайында удуртулганы район организацияларындан хандырары чугула.

С. ТОНДАР.

ЭМЧИНИҢ СҮМЕЗИ.

Сыпной тиф—халдавырлыг аарыг

Аарыырының үндезини болза, аарыг кижи болур. Аарыгның дамчыдынчызы быт. Баштың, хөйлеңниң болгаш өскедаа хептериң быттары аңгы-аңгы болгулаар. Ол маңгыстар сыпной тифтен аараан аарыг кижиниң ханын тоттур соруп алгаш, оон кадык кижиже дамчый бергеш, сыпной тифтиң халдавырын халдадыр. Кажан кадык кижи дырбангаш бодунуң эъдин шыйбакталдырыптарга, аарыг тарадыкчызы быттың ишти чарылгаш, ооң ханы ол шыйбак черге дээптерге, оон аарыгның халдавыры тараар.

Сыпной тифтиң халдавыры үүгле аарыг кижиниң ханында чоруур. Аарыг кижиден бүгү-ле үнер үүлдерде, чараада, деринде, сидиинде болгаш өске-даа үүлдеринде сыпной тифтиң халдавырлары чок.

Хүннүң-не 6-дан 14-ке чедир сиргелерни үндүрүп тургаш быт сиргениң дузаламчызы-биле өзер. Баштың быды сиргезин баш дүктеринге чышпырып каар, иштики хептиң быттары хептиң дырышкак черинге чышпырар, 5—10 хонуктар эрткенде сиргеден аныяк быт боттаныр, оон 10 хонганда ол көвүдеп өзер аргалыг апаар. Быт ортумаа-биле беш неделя чурттаар. Ол үениң иштинде кыс быт 400 ажыг салгакчы маңгыстарны үндүрер. Быт чем чокка ийи неделя чедир чурттап болур болгаш диктен куду соок температурага чурттап болур. Ындыг-даа болза, бедик температурага чурттап шыдавас, 60, 70 градус температурага 1—2 шак дургузунда быт болгаш ооң сиргези өлүп калыр. Аарыг кижиниң эъдиниң температуразы улуг болурга быт каапкаш баар, а ол ышкаш өлген кижиниң эъди соой бээрге каапкаш баар. Ол ийи факты эпидемия талазы-биле кончуг чугула. Быт янзы-бүрү химиктиг үүлдерден сольвентадан, керосинден, бензинден, чуктан өске-даа үүлдерден кончуг өлүүчел.

Аарыгның халдавыры халдаан соөлүнде кижи дораан аарвас, а 10—14 хире хонгаш аарыыр. Ол үени аарыгның чажыт (инкубационный) үези деп адаар. Кижиниң даштыкы хевир талазын көөрге кадык ышкаш болур, а херек кырында ооң ханында сыпной тифтиң халдавыры чоруур. Бичии уруглларга сыпной тиф кончуг чышпыныычал, ындыг-даа болза, ону уруглар кончуг чиик эртирер, ынчаңгаш бичии уруглар сыпной тиф-биле араанын билип алыры кончуг берге. Аарыг болза, ниити кошкаары, дүрген шагзыраары, шыырынгары болгаш чемге хөңнү чокталыры-биле эгелээр. Ооң соөлүнде температура хенертен дүрген көдүрлүп эгелээр, арны кыза бергеш, ышкан ышкаш апаар, характары бир янзы кылаңнааштыг, бажының хавак талазынга кончуг аарыыр, үйгу келбестээр болгаш аарыг кижи кончуг дүвүрээзиннiг байдалдыг болур. 5—6 хонуктардан эгелээш, дүвүрээзиннiг байдалы кончуг бастынчак байдалбиле солутунар, ооң соонда аарыг кижи дембээрээр байдалче шилчий бээр, ынчаарга чамдык кижилер оожум-даа болур, чамдык кижилер дүвүрээзиннiг-даа болур. Аарыг кижини үргүлчү эки харагалзаары негетинер болгаш ол кижиниң чоогундан бүгү-ле бистиг чүвелерни чайлаткан турар ужурлуг. Аарыг 4—5 хонганда шивишкилер тыптып келир, олар баштай иштинге, хөрээнге, шенектеринге ооң соонда бүгү эът мага-бодунга тарай бээр. Ол шивишкилер 3—4 хонгаш, ооң соонда чоорту чиде бээр, 7-8 хонуктардан аарыг бодунуң ең үстүкү хемчээлинге чедер болгаш 12-15 хонук үргүлчүлээр, ооң соонда температуразы кудулаар, бир эвес кандыг бир каданнаашкын болбас болза, шивишкилер чидип эгелээр болгаш аарыг кижи сегип эгелээр.

Сыпной тифтиң хоразы кижиниң ханынга адреналин деп тускай үүлдү үндүрүп турар, кижиниң бүүрективери кончуг суларап баксыраар, организмге ол үүлдүң чок болуру соөлүнде багай бооп болур, дамырларның күжү болгаш удурланыры суларап бады баар. Ханның базыышкыны кудулаар, үүректиң ажылдаары баксыраар. Баарга, үүрекке, баштың мээзинге хан туруушкуну болур. Мээниң болгаш кештиң ең-не биче дамырлары баксыраар (ынчаңгаш мага бодунга шивишкилер үнүп келир).

Сыпной тифтен аараан кижини эмнээр тускай эм амдыызында чок. Бүгү-ле эмнелге болза, үүгле организмниң күжүн декиринче угланган.

Аары-биле аараан кижи бүрүзүнүң дугайын дүрген-не ең чоок амбулаторияга дыңнадыр херек, үүге дээрге оларның аразында сыпной тифтен болгаш өске-даа халдавырлыг аарыглардан аараан улустар бар бооп чадавас. Эмчиниң негээнин ёзугаар аарыг кижини эмнелге черинге чедирер. Эмчиге дүрген чедирген тудум-на аарыг кижиниң бодунга болгаш ооң чанынга турган улустарга эки. Ындыг улуг аарыг кижилерни үүгле эмнелге черинге эки ажаалганы организастап болур. Аарыг кижини эмчиге аппарыш кааргa, ооң чоогунга турган өске кижилер сыпной тифтиң халдавырының айыылындан чайлаар.

Аарыг кижини эмнелге черинге аппарган дораан-на ооң халдавырын таратпазы-биле мооң адаанда үүлдерни кылыр:

1. Аарыг кижиниң иштики ак хевин, ак чоорганнарын, оон өске-даа хеп хереклерин кончуг нарын материалдан даараан шоодайга суккаш, халдавырын чайладыры-биле дезинфекция камерингe дужааган турар ужурлуг. Дезинфекция кылбаанда аарыг кижиниң хеп хереклерин кым-даа ажыглап болбас.

2. Аарыг кижиниң чыткан өрээлин эки дезинфекциялаар болгаш шалазын саваңныг изиг суг-биле чуттан турар ужурлуг.

3. Араан кижиниң өг-бүлезиниң иштин болгаш ооң-биле кады чурттап турган кижи бүрүзүнге санитар арыглаашкыны кылыр.

Кижиниң эът мага-бодунда, иштики даштыкы хевинде болгаш турган бажыңында быттарны өлүрер хемчеглерни чаңгыс-угда кылыр ужурлуг.

Аарыг кижини эмчиже чорутуткан соөлүнде, ооң-биле кады чурттап турган улустарның температуразын 25 хонук иштинде үргүлчү-ле хемчээп турар. Бир эвес температуразы улуг кижи бар апаар болза, ол дугайын дораан чоогунда амбулаторияга дыңнаткаш, аарыг кижини кадык кижиден эмчи келгиже аңгылаар.

Сыпной тифти болдурбаста, кижи амыдырал чуртталгазынга быдыыр чорук-биле демисежири болур. Быт чок черде сыпной тиф чок, ынчаңгаш иштики, даштыкы хевиниң болгаш чуртталга черинiң арыг-шеверин сагыыры, ак-хевин солуп тургаш, неделяда чаңгыс катап чунар-бажыңга чунары хол болгаш ыяавыла кылыр хемчеглер болур.

Чунарда саваң болгаш соданы ажыглаар, хүлдү изиг сугга холуп алгаш, ону ажыглап болур (бир ведро сугга 1—2 кг. хүл херек). Ол холуушкуну ыяш-биле сугну былгап тургаш, хайындырары чугула. Сооткаш хүлүн дунуктургаш, ооң-биле хирлиг хепти чуур. Ол-ла эзилдириишкинге 1 стакан керосинни куткаш, чуур хепти хайндырып болур. Ындыг янзы сугнуң хүлүн эвээш кылып алгаш, хол болгаш бүгү мага-ботту-даа чуп болур. Хепти хайндырбайн чуурга бытты-даа, ооң сиргелериндаа өлүрүп шыдавас деп чүвени билип алыр херек.

Иштики хептиң быдын чок кылырда, мооң адаанда аргаларны хереглээр.

1. Быттыг хепти соодалыг сугга 15—20 минутада хайндырар. Чугган соөлүнде хепти изиг илиир-биле базар.

2. Быттыг даштыкы хепти изиг илиир-биле өл пөс дамчыштыр базар, ылаңгыя илиир-биле сирге чоруур хире тиглиг черлерин эки базар. Сирге чоруур черлери болза, моюндуруу, гурлаа, чеңнериниң дөстери болгаш өскедаа.

3. Санитар-этирилгениң чунар-бажыңнары бар черлерге ону эртери чугула. Аңаа киргенде иштики ак хепти быдын өлүрери-биле дизенфекция камерингe дужаап бээр.

Иштики ак хепте, өске-даа хептерде быттарны орус печкага изидип тургаш, өлүрүп болур. (Бо айтырыгларның дугайында сургаашкынны кадык камгалал килдистеринден болгаш санитар чырыдыышкын организацияларындан ап болур).

Бир эвес баш дүктери быдый берзе, баш дүгүн кыскаладыр кескеш өртедип-тер. Баш дүгүн кескен соөлүнде, башты саваңныг изиг суг-биле эки чуур. Баштың быдын чок кылыры-биле мооң адаанда хемчеглерни ап чорудар.

1. Узун баш дүгү ап чоруур хереңженнер бажын керосин холуглуг изиг суг-биле саваңнап эки чуур. (Бир таз сугга бир улуг омааш ишти керосин херек) ооң соонда баш дүгүн арыг дыргак-биле эки дыраар, бир эвес чугула болза, башты каш хонгаш-ла ынчаар чуп турар.

2. Баш дүгүн бичии керосин-биле дөстеринге чедир өттүрер, (оттан камгаланмышаан) ооң соөлүнде бажының дүгүн 20—30 минута хире аржыыл-биле шарып алгаш олурар, ооң соонда саваңныг изиг суг-биле чуур болгаш арыг дыргак-биле дыраар.

Ылаңгыя ниити чуртталга бажыңнарынга, гостиницаларга, колхозчуларның бажыңнарынга арыг-шеверниң чурумнарын шынгыызы-биле сагыыр херек. Ниити чуртталга бажыңнарынга чурттаар кижи бүрүзү санитар арыглаашкынын ыяавыла эртер ужурлуг.

Ниити бажыңнарга чурттап турар улустардан кандыг-бир кижиде быт бар апарза, ол дугайын санитар арыглаашкынны кылыры-биле бажың комендантызынга болаш чоогунда амбулаторияга дыңнадыңар.

Кандыг-бир албанга чорааш, орукка үр болган кижилер чанып келгеш, чунар-бажыңга ыяавыла чунгаш, хирлиг иштики хевин солуур херек. Даштыкы болгаш иштики хептерин эки көөр, бир эвес быт бар апарза, ону чок кылыр дугайында хемчег алыр.

Бүгү мага-бодун болгаш хепти үргүлчү арыг тургузары дээш, сагыш салыры, бытталыр чорук-биле демисел кылыры сыпной тифти болдурбазының шын оруу.

Эмчи **П. ЧЕРКАШИН.**

Улус демократиязының чурттарында экономиканың көдүрлүүшкүнү

Коммунистиг болгаш ажылчын партияларга удурткан улус демократиязының чурттарының ажылчын аңгызы, күш-ажылчы тараачыннары болгаш интеллигенциязы эрткен 1950 чылды улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга кайгамчыктыг чаа чедиишкиннер-биле демдеглээннер. Польшаның, Чехословакияның, Венгрияның, Румынияның, Болгарияның болгаш Албанияның ажылчы чоннары чыл планнарын чедиишкинниг күүсетпишаан, боттарының чурттарының эконом талазы-биле хамаарышпас чоруун улам быжыглаан болгаш социализмче орук-биле бурунгаар чаа улуг базымны кылганнар.

Үлетпүрде, хамыктың мурнунда улус-демократтыг чурттарның экономнуг көдүрлүүшкүнүнүң үндезини болуп турар аар индустрияның хөгжүлдезинде онза улуг чедиишкиннер чеңдип алдынган. Чоннуң күш-ажылчы энтузиазиминиң болгаш улус демократиязының бүгү-ле чурттарында делгеренгейи-биле калбарган социалистиг чарыштың ачызы-биле бүдүрүлгениң хемчээли өскен, үлетпүр продукцияларының чаа хевирлериниң бүдүрүп үндүрүүшүнү шиңгээтинген, чаа тургустунган чүс-чүс үлетпүр бүдүрүлгелер тургузугче кирген болгаш кирип турар.

Польшада үлетпүрнүң социалистиг сектору продукцияның өртээнің талазы-биле 1950 чылдың планын 107,4 хуу күүсеткен. Ол болза, эрткен чылдарның деңнелин барык-ла үштүң бир кезээ хире ажып турар болгаш дайын мурнунуң деңнелинге бодааргa ийи катап хөй болуп турар. Үлетпүр бүдүрүлгелер шаанда даштыкыдан сөөртүп киирип турган демир болбаазырадыр станоктарның, паровозтарның, тракторларның, чүк чүдүрер автомобильдерниң болгаш өскедаа машиналарның чаа хевирлериниң бүдүрүлгезин шиңгээдип алган.

Чехословакияның үлетпүрү, ылаңгыя ооң аар үлетпүрү улуг чедиишкиннерни чеңдип алган, ооң бүдүрүлгезиниң хемчээли 1949 чыл-биле дөмейлээрге 15,6 хуу өскен. Аар машина тудуушкунунуң үлетпүр бүдүрүлгелериниң продукциялар бүдүрүп үндүрүүшүнү 27 хуу улгаткан. Социалистиг чарыштың болгаш шалыпчы ёзунуң түңнелинде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү элээн бедээн, продукцияларның бот-өртээ чиигээн, калбак хереглелдің бараннары-биле чонну хандырар чорук экижээн.

Венгрияның улус республиказының фабрик-завод үлетпүрү беш чылдың баштайгы чылы—1950 чылдың планын 109,6 хуу күүсеткен. Үлетпүр продукциязының хемчээли 1949 чылга бодааргa 35,1 хуу өскен, ол болза, беш чыл планының бүгү дургузунда көрдүнгенинден 40 хуу өзүлделиг болуп турар.

Болгарияның ажылчы чоннары эрткен чылын беш чыл планының ийи дугаар чылын дооскан. Үлетпүр бүдүрүлгезиниң планы чылдың онаалгазындан 42,2 хуу ашкан. Үлетпүр бир-тээ дагже дүрген бар чоруур чүве болган төлээде, 1953 чылга төлевилетингенинден бүдүрүлгениң бо чылгы деңнели 97,3 хуу болган. Ол болза, үлетпүр талазы-биле беш чыл планын үш чылдың дургузунда күүседир арганы тургузуп турар.

Эрткен чылын Румынияга үлетпүрүнүң ниити продукциязы дайын мурнундагы деңнелинден 40 хуу ашкан. Сөөлгү ийи чылдың дургузунда республика үлетпүр хөгжүлдезиниң талазы-биле капиталистиг тургузугнуң чээрби беш чылдарынга бодааргa улуг ажылды кылган. Румынияның үлетпүр бүдүрүлгелери үлетпүр продукцияларының 100 ажыг янзы чаа бүдүрүлгелерин—демир болбаазырадыр станоктарны, электри кабельдерни, комбайннарны, электри моторларны болгаш оон-даа өске чүүлдерни ажылдадып турар.

Албанияның катап тургустунган үлетпүрү улуг чедиишкиннерни чеңдип алган. Ооң күүзү дайын мурнунуң үезинге бодааргa барык-ла үш чартык катап өскен. Албанияның ажылчы чоннары үлетпүрнүң чаа-чаа объектилерин чедиишкиниг тудуп турар. Оларның иштинде Сталин аттыг пөс-таавы комбинады, чурта эң улуг чигир заводу, Селитте күүлүг электри станциязы болгаш оондаа өске үлетпүр бүдүрүлгелер кирип турар. Оларның хөй кезии бо чылын ажыглалга кирер.

Улус демократиязының чурттары Совет Эвилелиниң дузаламчызынга даянмышаан, үлетпүрнүң хөгжүлдези-биле чергелештир чаа-чаа үлетпүр бүдүрүлгелер тургузарының нарын сорулгаларын чедиишкиниг шиитпирлеп турар. Чижээ, Румынияда сөөлгү ийи чылдың иштинде тудугнуң хемчээли алды чартык катап өскен. Венгрияга беш чылдың дургузунда 263 чаа үлетпүр-бүдүрүлгелер, ооң иштинде чуртха шой болгаш кан бүдүрүлгезин ийи катап улгатырар Дунайның күүлүг металлургия комбинады чепсеглетинген турар. Бо чылдың иштинде Болгарияга республикада эң улуг Сталин аттыг азот комбинады, бус-биле ажылдаар котелдарның заводтары, тудуг машиналары, эң улуг дөрт электри төптери болгаш үлетпүрнүң оон-даа өске объектилери ажыглалга кирген турар.

Улус демократиязының чурттарының ажылчын аңгызы бүдүрүлгениң өзүлуг өөлери болбушаан, үлетпүрнүң дүрген хөгжүүрүнге, продукцияларны бүдүрүп үндүрерин көвүдедиринге болгаш ооң шынарын экижидеринге улуг сонуургалды илередип турарлар. Фабрикаларда, заводтарда, шахталарда болгаш чаа тудугларда социалистиг чарыш болгаш шалыпчы ажыл, эгелекчи болгаш чогаадыкчы шинчээшкин улам-на калбарып турар. Ажылчыннар совет стахановчуларның дуржулгазын калбаа-биле ажыглап турар.

Улус демократиязының чурттарынга бүдүрүлгениң кол-кол хөреңгилерин күрүнении болдурганының болгаш ажыл-агыйны планныг орукче шилчиткениниң түңнелинде ажыл чок чорук бүрүнү-биле узуткатынган. Тургузуушкуннуң улам-на өзүп турар хемчээли ажылчын күжүн, хамыктың мурнунда бедик билиглиг каадырларны белеткээрин негеп турар. Мынчангаш бо бүгү чурттарда күш-ажылчы кур күштерни үргүлчү белеткеп турар. Ус-дарган училищелери, ажылчыннарның билиин бедидериниң талазы-биле школалар болгаш курстарның калбак четкизи чер болганда ажылдап турар.

Ажылчы чоннарның бүдүрүлгеге ажылдаар чоруу үзүктел чокка өзүп турар. Чижээ, эрткен чылдың дургузунда ажылчын, албан хаакчыттарның саны Венгрияга 12 хуу, Польшага — 17 хуу, Чехословакияга — 18 хуу көвүдээн. Улустуң эрге-чагыргазы чаа амыдыралды тургузарынга бодунуп күштерин болгаш энергиязын долу хемчээлдиг ажыглаарының калбак аргаларын ажылчы чоннарның мурнунга ажыткан.

Көдээ ажыл-агыйның хөгжүлдезиниң талазы-биле улус демократиязының чурттарының чедиишкини база улуг. Көдээ ажыл-агыйны индустриализастаарының политиказын чедиишкиниг боттандырганының түңнелинде техниктиг быжыг суур тургустунуп турар. Ол болза, көдээни социалистиг орукче чоорту шилчидеринге чугула үүлдү тургузуп турар.

Болгарияга эрткен чыл болза, ядыы болгаш ортумак тараачыннарның кезектери күш-ажылчы чер ажыл-агыйлыг кооперативтерге массалыг кириишкини-биле демдеглетинген. Амгы үеде ол ажыл-агыйлар бүгү тараачын өг-бүлелерниң хөй кезиин катыштырып турар. 1949 чыл-биле дөмейлээрге күш-ажылчы чер ажыл-агыйлыг кооперативтерде тараачын ажыл-агыйларның саны үш чартык катап өскен.

Румынияда 1.000 ажыг коллективтиг ажыл-агыйлар тургустунган, оларда 65 муң ажыг тараачын өг-бүлелер кирген. Венгрияда чер ажылдыг бүдүрүлге кооперативтери 90 муң өг-бүлелерни катыштырып турар.

Польшада, Чехословакияда болгаш Албанияда күш-ажылчы чер ажылдыг кооперативтер дүргени-биле өзүп турар.

Улус демократиязының чурттарында машина-трактор станцияларының четкизи чыл бүрүде калбарып турар. Ол чурттарның дыка хөйү ада-чурттуң машина тудуушкунунуң, ооң иштинде тракторларның, молотилкаларның, тараа кестирер машиналарның, көдээ ажыл-агыйның өске-даа машиналарының бүдүрүлгезин ажылдадып турар. Көдээ ажыл-агыйның мурнакчы техниказын калбаа-биле ажыглавышаан, амгы үеним агротехниктиг чурумун хереглевишаан, коллективтиг ажыл-агыйлар бедик дүжүттерни чеңдип ап турарлар. Чижээ, Румынияга болгаш Болгарияга эрткен чылын коллективтиг ажыл-агыйларга тараа культураларының дүжүду түс-түс хуу ажыл-агыйларга бодааргa 30—40 хуу бедик болган.

Улус демократияның чурттарының чазактары көдээ ажыл-агыйны техник талазы-биле долдур чепсеглээриниң улуг ажылын чоруттушаан, ооң-биле кады чаа черлерни шиңгээдип алырының, суг гарылга каналдарын, хову камгалаар ыяш күржагларын тургузарының талазы-биле улуг хемчеглерни боттандырып турар.

Чижээ, Венгрияда Дунай—Тисса деп 100 километр канадлы тургузуп турар. Ол болза, 130 муң ажыг хольд (хольд — 0,57 га) черни суггарар арганы бээр. Чөөн Венгрияда Хардобадь ховузунда ирригацияның улуг ажылы чорутунуп турар. Чурттуң эң-не хандаачал ол району чоорту-ла чечектелип турар чер кылдыр хуулуп турар. Румынияда Дунай—Кара-Далай деп канал тутунуп турар. Болгарияның көдээ ажыл-агыйынга хереглетинер суг моондааның бүдүн системазы тургустунуп турар.

Улус демократиязының чурттары улус ажыл-агыйының планнарын боттандырбышаан, Совет Эвилелиниң улуг үлегер чижээн, социализм тургузуушкунунда ооң дуржулгазын удуртулга болдуруп турар.

«Социализм — чүгле ниитилелдің бүдүрүкчү күштериниң шапкын өзүлдезиниң суурунга, продуктуларның болгаш бараннарның элбекшилиниң суурунга, ажылчы чоннарның бай-шыдамык амыдыралының суурунга, культурлуг чоруктуң шапкын өзүлдезиниң суурунга тургустунган туруп болур» деп И. В. Сталин чугаалаан.

Эш Сталинның ол айтыышкыны социализмниң оруунда быжыы-биле туруп алган улус демократиязының чурттарының ажылчы чоннарының медерелинде ханызы-биле сиңниккен. Олар ССРЭ-ниң ажылчы чоннарының үлегер чижээ-биле күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер дээш, продукциялар бүдүрүп үндүрерин көвүдедири дээш чедиишкиниг демиселди чорудуп, ооң-биле улустуң материалдыг чаагай чоруун үргүлчү көдүрериниге дузалап турар.

Венгрияның ажылчы чоннар партиязының ТК-ның чиңгине секретари Матиас Ракоши венгер стахановчуларның съездинге эрткен чылын мынча деп чугаалаан:

«Бистиң социалистиг тургузуушкунувустуң ниити чедиишкиннери ышкаш Венгрияның стахановчу шимчээшкинин чедиишкиннериниң эртип турар үези болза, Совет Эвилели бистиң мурнувуска эгелекчи-чогаадыкчы ажылды кылган үе болур. Бис ооң айыткан оруу биле чоруп олурар бис. Совет Эвилелиниң эгээртинмес дуржулгазын ажыглап болур бис. Совет Эвилелиниң дузаламчызы болгаш үлегер чижээ болза, социализм тургузарын дүргедедир аргаларны биске берип турар».

Улуг социалистиг күрүнениң үлегер чижээ болгаш ооң дузаламчызы болза, улус демократиязының чурттарының социализм тургузарының талазы-биле улам-на чедиишкиннерлиг болурунуң идегелдиг магадылалы болур.

Кореяда болуушкуннар

Улустуң армиязының Кол командылалының дыңнадыы

ПХЕНЬЯН. Кореяның улус-демократтыг республиказының Улустуң армиязының Кол командылалының март 20-де медээлээни болза, Улустуң армиязының кезектери кыдат эки-турачы отрядтарның кезектери-биле кады бүгү фронтуларга дайзынның дириг күжүнге болгаш техниказынга улуг чидиригни таварыштырган болгаш дайзынга удур кадыг-дошкун тулчуушкуннарны чорударын үргүлчүлеп турганнар.

Сеул уунга дайзынның 10 самолёттары аңдара аттырган.

(СЭТА).

Марокконда болуушкуннар дугайы

НЬЮ-ЙОРК. АКШ-та ажылдап турар «Соңгу Африканың хосталгазы дээш демиселдің комитединиң» секретари Бухафа Пашаны (губернатор) Маракеша Эль-Глауини өлүрер сорулга-биле сүлчээни организастаанынга Францияның разведказын буруудаткан чагааны Францияның Вашингтонда элчини Боннга чоруткан. Франциянын чиңгине президентизи Жуэнның көгүлгези-биле алырга Эль-Глауи Марокконың национал партиязы «Истикляль» биле өжээннежип турар. Ол сүлчээ «Марокконга иштики дайынны хоп мөге-биле үндүрер болгаш чуртта хосталгалыг шимчээшкиниң адын баксыраыр» сорулгалыг—деп Бухафа айыткан.

Ол чагааның хоолгазын Бухафа АКШ-тың Күрүне секретари Ачесонга чоруткан.

Ол сүлчээлел болза, ажылда Франция эрге-чагыргаларның холунуң херээ болур деп айтып турар «чазактың нейтральдыг дөстеринден» сүлчээниң дугайын комитет билип алган деп чагаада чугаалап турар.

Ол сүлчээни белеткевишаан Францияның Марокконда политиказын ол девискээрде тайбыңны камгалаарынга Францияның онза чугула политиказы кылдыр Катышкан Нацияларның Организациязынга үүлдүг деп көөрүн, чеңдип алырынга французтар бүзүреп турарлар—деп Бухафа айыткан.

(СЭТА).

Индияда аш-дүрегдел

ЛОНДОН. Рейтер агентилелиниң Патнадан медээлеп турары болза, Бихар можунуң хандырылга министри Анурхрак Нарайян Синханың медеглээни болза, Бихар можуда аштаапкындан өлген «таварылгаларның» дугайында медээни ол алган.

Можуда аъш-чем байдалын министрниң характерлеп көргени болза, эң ылаңгыя дүжүттүң кандаашкынының болгаш өлгениниң хараазы-биле ындыг «таарымча чок» үүлдер болган.

Каш хонуктар буруңгаар Делиге официальдыг бөлүктерниң медеглээни болза, Индияның элээн каш кезектеринде «барык-ла аштаашкын» болуп турар.

Бихар можудан аңгыда Барыын Ренгалия, Ассам болгаш Мадрасск можуларда аъш-чем аймааның кончуг четпес чоруу бар

(СЭТА)

Тегеранда шеригзиг байдалды тургусканы

ТЕГЕРАН. Шериг Министерствозунуң база ол ышкаш полицияның кол эргелелиниң чаа начальниги генерал Хәджазиниң март 20-ден эгелээш ийи ай иштинде Тегеранда шеригзиг байдал тургускан дугайында чарлалын Тегеран радиозу дамчыткан.

(СЭТА).

Американың Катышкан Штаттарында ажылчы чоннарның эргелерин боогдап турар. Боттарының берге байдалдарын экижидип алырын негээн ажылчыннарны полиция араатанзыы биле аажылап турар.

Чурукта: Филадельфиде ажыл-соскатканнарны хадыг-дошкуну-биле аажылап, тудуп хоругдап турары.

СЭТА-ның пресслишези.

Тайбыңның Пактызы дээш!

Польшада тайбың талалакчыларының шимчээшкини

ВАРШАВА. Польша парлалга агентилениң медеглеп турарын ёзугаар алырга, Люблинге, Децинге болгаш Познаньге Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң берлин сессиязының төөгүлүг шиитпирлериниң чугаалажыышкыннарынга алдар болдурган тайбың талалакчыларының чер-чер комитеттериниң хуралдары болуп эрткилээн. Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң шиитпирлерин боттарының участоктарының чурттакчыларының аразынга нептередирин хуралдың киржикчилери чаңгыс үн-биле доктаатканнар.

Бүгү чурттуң хоорайларынга болгаш суурларынга Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң шиитпирлерин нептередиринге алдар болдурган хөй-хөй хуралдар болгаш митингилер болуп эрттип турар. Шецинде экономиканың дээди школазының профессорларының болгаш студентилериниң митингизинге беш улуг күрүнелериниң аразынга тайбыңның пактазын чарарын негеп турар Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң Кыйгырыынга олар чаңгыс сеткил-биле ат салыр дээрзин медеглеп турар резолюцияны чаңгыс үн-биле хүлээп алганнар. Ол Кыйгырыг болза, бүгү делегейде миллион-миллион бөдүүн кижилерниң күзелин болгаш чүткүлүн илередип турар деп резолюцияда чугаалап турар.

Польша республиканың чер-чер хоорайларында улуг чедиишкиннерни чеңдип ап турар «Тайбың талалакчыларының Ийи дугаар Бүгү-делегей конгрезиниң» делгелгелери ажытынгылаан.

(СЭТА).

Бүгү талалыг тайбыңның керээзин чарар дээш Японияда шимчээшкин

ПЕКИН. Бүгү талалыг тайбыңның керээзин чарар дээш Японияда шимчээшкин улам калбарып турар деп Японияның компартиязының информациялыг бюллетенинде чугаалап турарын Синьхуа агентизи дамчыткан. Хоккайдо ортулуктуң хөмүр-даштыг районнарында, чурттуң үлетпүрлүг төптеринде, оларның иштинде Токиода, Иокогамада, Осакада, Кобеде болгаш Кюсю ортулуктуң соңгу кезээнде он-он муң кижилер бүгү талалыг тайбыңның керээзин чарар дугайында негелдеге ат салганнар болгаш Японияны чепсеглээринге удурланган тура соруун чугаалап турганнар деп бюллетеньде айтып турар.

Чамдык элээн бүдүрүлгелерде социалистиг партияның анаа кежигүннери коммунистер-биле болгаш ажылчын—тараачыннар партиязының кежигүннери-биле кады ол негелдениң адаанга ат салыышкынның чыылдазынга киржип турарлар деп бюллетеньде демдеглээн.

Бүгү талалыг тайбыңның керээзин чарар дээш шимчээшкинге хөрээженнер болгаш аныяктар база мурнакчы киржип турарлар.

(СЭТА).

Боттарының эргелери дээш англи ажылчыннарның демисели

ЛОНДООН. Ажыл төлевириниң бедиишкини болгаш күш-ажылдың байдалдарының экижидиишкини дээш демисежип турар англи ажылчыннарның чедиишкиниг шимчээшкиннериниң дугайын «Дейли Уоркер» солун медеглеп турар.

Профэвилелиниң идепкейлиг ажылчорудулгазы дээш 10 цехтер даргаларын ажылдан үндүргенинге удурланып, ийи ай дургузунда ажыл соксадыгларын кылып келген Белфаста «Шорж Бразеро энд харлэнд» деп ужар-чүүл фирмазының ажылчыннары боттарының негелделериниң боттаныышкынын чеңдип алганнар. Ажылдан үндүрткен цех даргаларын ажылга катап хүлээп алырын фирма чөпшээрээн.

Күш-ажыл төлевириниң байдалдары-биле маргышкан дээш эрткен неделяда ажылдан үндүрткен Рочейлиде (Ланкашир) «Туйдейле энд смолли лимитед» деп чиик үлетпүрнүң машина тудуунуң фирмазының 600 ажылчыннары долутпилелгени чеңдип алган. Фирма болза, ажылчыннарның негелдезин хандырар ужурга таварышкан болгаш профэвилелиниң ажылдакчыларын истелгеже киирбес дээрзин хүлээнгеннер.

(СЭТА).

Испанияның коммунистиг партиязының Төп Комитединиң болгаш Каталонияның катышкан социалистиг партиязының секретариадының медеглели

ПАРИЖ. Испанияның коммунистиг партиязының Төп комитеди болгаш Каталонияның катышкан социалистиг партиязының секретариады «Юманите» солунга парлатынган медеглелинге Барселонаның ажылчы чоннарының маадырлыг демиселин байырлап турар болгаш франкочу ёзу-тургузугну испан улустуң дүжүреринің хүнү ырак эвес деп демдеглээн.

Испан улус болза бодунуң чурттунда империалистиг дайын белеткелинге удур демиселге белен болгаш күштелип турар аш-түренги чорук дээрге дайынның ол белеткелиниң чылдагааны болур дээрзин медеглелде чугаалап турар.

Медеглелде оон ыңай чугаалап турары болза: «Испанияның коммунистиг партиязының Төп комитеди болгаш Каталонияның катышкан социалистиг партиязының секретариады болза, 1950 чылдың декабрьде коммунистиг партияның Төп комитединиң франкизмге болгаш дайынга удур демиселге испан улустуң тиилелгезин дүргедедири-биле, республиканчы база национал фронту тургузар дугайында бүгү ажылчын болгаш республиканчы партияларга база организацияларга, бүгү демократтыг болгаш патриотчу күштерге кыйгырыын база катап дагыннап турар.

Испанияның коммунистиг партиязы болгаш Каталонияның катышкан социалистиг партиязы болза, демиселдің үезинде чеңдип алдынган чаңгыс эпти хамгалаарынче болгаш быжыглаарынче, Франконуң ёзу-тургузуун дүжүреринің болгаш Испанияга демократияны база тайбыңны тургузарының дугайында салдынган негелделер хүлээп алдынгыжеге чедир Барселонага болгаш бүгү Испанияга ам болур тулчуушкуннарны калбартырынче ажылчы чоннарны, база бүгү улусту кыйгырып турар».

Медеглел болза, хоругдатырганнарга болгаш истедип-сүрдүрүп турарларга материалдыг база моральдыг дузаламчыны көргүзеринче испаннарны кыйгырган.

(СЭТА)

Гарри Поллиттиң медеглели

ЛОНДОН. Англияның консерваторлуг партиязының баштыңчызы Черчилль март 17-де радиога чүве чугаалааш, «ажыр чепсеглээшкинни күштелдирер политиканы» боттандырарын негеп медеглел кылган.

Великобританияның коммунистиг партиязының чиңгине секретари Гарри Поллит март 18-те Лидоеге болган митингиге чүве чугаалап турган, медеглээни болза:

«Черчилльдің ол чугаазы дээрге, ажылчын аңгыга удур дайынны чарлап турары ол тур. Черчилль болза, Англияны мурнукку хевээр Катышкан Штаттарга садыглаар дээш, ажыр чепсеглээшниниң программазын улам калбартыр болгаш ажылчын аңгының мойнунга аар чүүктү чүдүрер дээш эрге-чагырганы бодунга болгаш бодунуң миллионерлериниң партиязының холунга алырын орадлажып турар тур. Ол хөреңгиннерниң ажык кончаазын улам көвүдедирин, ядыыларны улам кургладып хоозурадырын күзеп турар болгаш колоний улустарны хемдип дарлаар араатанзыы политиканы чорударын күзеп турар.

Сөөлгү чеди хонуктарның иштинде парламентиниң кылып келген ажылы болза, чурттуң улустарының күзел соруун дүржогу-биле хөө-таварып дорамчылаарының политиказы болуп келген. Лейбористиг чазак бодунуң политиказы-биле консерваторларга кара-дуразында аажылаар арганы хандырып берген. Ол политиканы өскертпээн шагда консерваторлар ооң-биле политиктиг капиталга байыырлар деп чүве тодаргай.

Парламентиниң сорулгазы болза, Кореяда дайынны соксадырын чеңдип алыры болур ужурлуг. Американнарның Кыдатка удур белеткеп турар дайынын калбартырынга Англия кандыг-даа деткимче көргүспес деп чүвени көргүзер ужурлуг. Кургаг черде, далайда болгаш агаарда Англияның чепсектиг күштери англичаннарның бодунуң командылалының адаанга турзун деп негелдени ажыы-биле тургузар херек. Дайын белеткелиниң дугайында айтырыгны чугаалажырының орнунга парламенти беш улуг күрүнелериниң аразынга тайбыңның пактызын чарарынче кыйгырар ужурлуг.

Парламенти кежигүннериниң саналы чок черге, ол ышкаш организастыг ажылчын шимчээшкининиң кандыг-даа чөшпээрели чок черге чазак кабинеди бодунуң кара туразы-биле чугула айтырыгларны чааскаан баш билип үзе шиитпирлеп турар шак ындыг чорукту болдурбас ужурлуг. Ынчаарга бистер болза, Айыыл чок чоруктуң Чөвүлелинде-даа, Кол Ассамблеяда-даа, ам бо хүннерде—дөрт күрүнелериниң хүн айтырыының белеткелин көрүп турар Парижте чугаалажыышкыннарда-даа американнарның кудуруунуң бажында сөөртүнүп чоруп турар тур бис.

Лейбористиг партияның хүрээлеңинде лейбористиг чазактың даштыкы политиказынга дыка таарзынмайн турар үзел бодалдыг янзы-бүрү бөлүктер тыптып үнүп турар апарган. Ам үеде чазактың политиказын деткиир дугайында хөй-ниитиниң талазындан идепкейлиг саналонал бөөр чорук кажангызындан-даа дыка эвээш көстүп турар апарган. Лейбористиг партияның иштинде биске көстүп турар ол бүгү идепкейжиишкиннер болза, чазактың даштыкы политиказынга удур демиселче угланып турары черле тодаргай тур».

Гарри Поллит бодунуң чугаазының түңнелинде Англияның өүгү-ле бурунгаар депшилгелиг күштерин болгаш хөй ниити организацияларын бүгү-ниитиниң херээ—тайбыңны камгалаарынга катыжарынче кыйгырган.

(СЭТА).

Харыысалгалыг редактор О. А. ТОЛГАР-ООЛ.

Колхозтарның баштаар черлеринге, бүгү хамаатыларга

МАЛДАРНЫҢ СТРАХОВАНИЕ КЕРЭЭЛЕРИН ЧАРЫНАР!

Күрүне страхованиезиниң чери, эки-тура страхование талазы-биле аарының болгаш озал-ондактарның чылдагааны-биле өлген малдың каражазын дуглап төлээр.

Страхованиеге чылгы малды, мыйыстыг бода малды, хойларны, өшкүлерни болгаш өске-даа малдарны хүлээп ап турар.

Страхованиенің керээлерин чарары-биле күрүне страхованиезиниң районнарда инспекцияларынга барыңар!

Госстрахтың Тыва автономнуг область талазы-биле эргелели.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: Кызыл Щетинкин кудумчузу, бажың, 7. ТЕЛЕФОННАРЫ: Харыысалгалыг редакторнуң 3—62; харыысалгалыг редакторнуң оралакчызының, партия амыдыралының, культура болгаш амыдырал, литература болгаш уран-чүүл киллистериниң —3—88; харыысалгалыг секретарының—3—68; пропаганда болгаш агитация, көдээ ажыл-агый, иштики информация, үлетпүр болгаш транспорт, чаа киллистериниң, бухгалтериялың —3—65.

Б00640 Облүүкономнуң типографиязы